

Osporavane knjige u SAD-u od 2000. do 2022. godine

Bašić, Anamarija

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:852443>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-02**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI

SMJER BIBLIOTEKARSTVO

Ak. god. 2022./2023.

OSPORAVANE KNJIGE U SAD-U OD 2000. DO 2022. GODINE

Anamarija Bašić

Diplomski rad

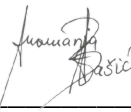
Mentorica: dr. sc. Ivana Hebrang Grgić

Zagreb, rujan 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Anamarija Bašić

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Anamarija Bašić', is written over a horizontal line.

(potpis)

Zahvala

*Ovim putem htjela bih zahvaliti svojoj mentorici dr. sc. Ivani Hebrang Grgić na
mentoriranju ovog rada,
svojoj obitelji,
prijateljicama i prijateljima,
a posebice svom momku Luki – jer s tobom nema cenzure.*

SADRŽAJ

1. UVOD.....	6
2. CENZURA I ZABRANJENE KNJIGE	8
2.1. Različiti oblici cenzure	9
2.2. Primjeri cenzure tijekom povijesti u različitim državama	11
2.3. Cenzura na internetu	16
3. RAZLOZI OSPORAVANJA KNJIGA I UDRUŽENJA GRAĐANA U SAD-u	17
3.1. Neki primjeri osporavanja knjiga u SAD-u u drugoj polovici 20. stoljeća.....	18
3.2. Pokret roditelja za povećanjem i osnaživanjem roditeljskih prava	19
3.2.1. Roditeljska prava (Parental Rights).....	21
3.2.3. Mame za slobodu (Moms for Liberty, M4L)	23
3.3.3. Roditelji protiv loših knjiga u školama (Parents Against Bad Books in Schools – PABBIS)	24
4. ZAŠTITA INTELEKTUALNIH SLOBODA	26
5. AMERIČKO KNJIŽNIČARSKO DRUŠTVO I NJEGOVI PROGRAMI	29
6. OSPORAVANE KNJIGE U AMERICI OD 2000. DO 2022. GODINE	30
6.1. John Green, <i>U traganju za Alaskom (Looking for Alaska)</i>	32
6.2. Angie Thomas, <i>Taj hejt u glavi (The Hate U Give)</i>	33
6.3. Stephen Chbosky, <i>Charlijev svijet (The Perks of Being a Wallflower)</i>	34
6.4. Sherman Alexie, <i>Apsolutno istinit dnevnik Indijanca na određeno vrijeme (The Absolutely True Diary of a Part-Time Indian)</i>	36
6.5. Dav Pilkey, <i>Kapetan Gaćeša (Captain Underpants)</i> - serijal	37
7. ZAKLJUČAK	38
8. PRILOZI	40
Prilog 1 – Pokušaji ograničavanja pristupa knjigama u SAD-u po godinama.....	40
Prilog 2 – Pokušaji osporavanja knjiga od 2000. do 2009. po razlozima osporavanja	41

Prilog 3 – Oспорavanje knjiga po inicijatorima od 2000. do 2009. godine.....	42
Prilog 4 – Oспорavanje knjiga po institucijama od 2000. do 2009. godine.....	43
Prilog 5 – Popis 10 najosporavanijih knjiga od 2000. do 2022.....	44
SAŽETAK.....	45
SUMMARY	46
POPIS LITERATURE	47

1. UVOD

Cenzura postoji od pamtivijeka, od prvih država ili prvih zajednica, prototipa današnjih država koje su imale svoje pismo. Pokušaji da se prikriju činjenice, da se izvrće stvarnost, da se javnosti uskraćuje pravo na informacije ni danas nije ništa novo. Čak ni u demokratskim društvima. Samo su se strategije promijenile. Danas, u demokratskom društvu radnici u tiskarama neće izvršiti obustavu tiskanja određenih knjiga u strahu da ne dobiju otkaz, vlasti neće zaplijeniti sve izdane enciklopedije da bi se preko stranice nekog tada podobnog, a sada nepoćudnog političara prelijepila slika Europe, kao što je to bio slučaj u SSSR-u preko Berijine biografije u sovjetskoj enciklopediji kada je, jedan od najutjecajnijih ljudi u tadašnjem SSSR-u uklonjen s dužnosti i optužen na smrt. Danas će se plasirati lažne vijesti. Tako će jedan od razloga gubitka kandidatkinje Hillary Clinton na predsjedničkim izborima u SAD-u 2016. godine biti i taj da je navodno bila na čelu organizacije koja je zlostavljala djecu i držala ih kao seksualne robove u nepostojećem podrumu pizzerije,¹ a republikanci će raširiti vijest o tome kako se u nekim školama dopušta djeci da se izjasne ne kao muške, ženske ili transrodne osobe, već kao mačke, te da u školskim nužnicima posjeduju kutije s pijeskom u kojima se ta djeca mogu olakšati.²

Međutim, ne dolazi cenzura samo od vlastodržaca, već i od same populacije. Stipčević u svojoj knjizi *O savršenom cenzoru iliti Priručnik protiv štetnih knjiga i njihovih autora* navodi da su istraživanja u Sjedinjenim Američkim Državama sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća pokazala da je visok postotak stanovnika koji se zalažu za izbacivanje knjiga iz javnih knjižnica u kojima su zastupljene teme poput ateizma, komunizma, militarizma, homoseksualizma, rasizma, tematike seksualne prirode, te sličnih ideja. Navodi anketu prema kojoj 55% ispitanika smatra da je iz javnih knjižnica potrebno ukloniti komunističke knjige, a 64% njih zahtijeva da se odstrane knjige u kojima se „propagira homoseksualnost“ itd. Ti se postoci razlikuju

¹ Harari J., *21 lekcija za 21. stoljeće*. Zagreb : Fokus komunikacije d.o.o, 2018., 247-248.

² How an urban myth about litter boxes in schools became a GOP talking point. // NBC news. Dostupno na: <https://www.nbcnews.com/tech/misinformation/urban-myth-litter-boxes-schools-became-gop-talking-point-rcna51439> (31. 8. 2023.)

od jedne do druge savezne države SAD-a, ovisno o vjerskoj, rasnoj, dobnoj i spolnoj pripadnosti te obrazovanju.³

U današnjem je SAD-u situacija još uvijek takva da je, unatoč dostupnosti svih mogućih tehnologija, svih mogućih prava i sloboda (barem većine njih), u pojedinim državama došlo do velikog porasta osporavanja knjiga i traženja da se određene knjige uklone s polica knjižnica, školskih knjižnica ili drugih knjižničnih ustanova. Navedena se država često navodi kao jedan od primjera zapadne demokracije, za razliku od nedemokratskih društava koja su ostavila trag u prošlom ili ovom stoljeću, kao što su SSSR 1950-ih, Italija 1920-ih, Njemačka 1930-ih, i današnja Kina ili Sjeverna Koreja.

Pokušajem određenih skupina da se iz nastavnog plana ili s polica knjižnica „izluče” pojedini naslovi, u izravnom je sukobu s *Prvim amandmanom* američkog Ustava.

Ovaj rad tematizira osporavane knjige u SAD-u u protekle 22 godine. To, naravno, ne znači da je takva pojava isključivo vezana uz SAD, već je SAD odabran kao primjer zbog raznolikosti američkog društva, ali i mjerljivih podataka o prijavljenim oblicima osporavanih knjiga o kojima statistiku vodi Američko knjižničarsko društvo, ALA. O samom društvu će biti više riječi u nastavku teksta.

U prvom dijelu rad se bavi cenzurom – što taj pojam označuje kada je riječ o mediju knjige te kako se cenzura primjenjivala kroz povijest. Objasnjava pojam osporavanih knjiga i po čemu se razlikuju u odnosu na nedostupne i zabranjene.

U drugom će se dijelu navesti i razlozi za osporavanje knjiga, od kojih skupina osporavanje najčešće dolazi, te koji je značaj i utjecaj takvog fenomena na društvo. Bit će riječi o rastućem roditeljskom pokretu u SAD-u te grupacijama koje ga podržavaju, s obzirom na to da su roditelji najčešći inicijatori osporavanja knjiga.

U trećem dijelu rad se bavi objašnjenjem i važnosti *Prvog amandmana* američkog Ustava u zaštiti intelektualnih sloboda, tj. što kaže slovo zakona. Također se navodi što je to intelektualna sloboda i zašto je važna, kao i još neki zakoni koji podupiru slobodu pristupa knjizi.

³ Stipčević A., *O savršenom cenzoru iliti Priručnik protiv štetnih knjiga i njihovih autora*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1994., 194-195.

Četvrti dio bavit će se Američkim knjižničarskim društvom, službene kratice ALA (*The American Library Association*), te njegovim djelovanjem i programima za zaštitu knjiga i knjižničara.

Slijedi istraživački dio rada koji donosi statističke podatke o osporavanim knjigama, ali i pregled pet knjiga koje se u više navrata u proteklih 20-ak godina u različitim dijelovima SAD-a pokušalo ukloniti iz knjižnica.

U konačnici, zaključak će dati sažetak svih poglavlja s naglaskom da bi ključne riječi u djelovanju, ali i u obrazovanju osoba u dobro uređenoj demokratskoj državi trebale biti kritičko mišljenje, kreativno djelovanje, konstruktivna kritika, komunikacija, suradnja te međusobno uvažavanje, a pogotovo sloboda govora i mišljenja.

2. CENZURA I ZABRANJENE KNJIGE

Knjige koje se nastoji ukloniti ili ograničiti njihovu dostupnost, najčešće na inicijativu/prigovor pojedine osobe ili grupe, nazivamo osporavane knjige ili na engleskom „challenged books”. Najčešće se knjige pokušava izlučiti iz knjižnica ili iz nastavnog plana, programa ili nastavnih materijala, čime se ograničava pristup ne samo određenoj skupini koju ta knjiga „ugrožava”, već i drugima koji su je prije toga imali dostupnu. Ako pokušaj ne ostane samo na inicijativi, već dođe i do fizičkog uklanjanja takve knjige, onda ona postaje nedostupna za javnost na nekom manjem ili većem području, na engleskom „banned”.⁴

Takve se knjige uklanjaju ili im se mijenja ili odstranjuje dio sadržaja. U nedemokratskom društvu knjige s polica uklanja vladajuće tijelo ili ih zabranjuje primjenjujući cenzuru (lat. *censura* - *procjena imetka, ocjena*) - „kontrolu i zabranu protoka informativnih, kulturnih i umjetničkih sadržaja“. Provodi je vlast - državna, vjerska, stranačka, korporativna i sl. pod izlikom dobrobiti zajednice kojom upravlja.⁵ Provođenje cenzure podrazumijeva sustav mjera kao što su pokušaj sprječavanja objave djela, zapljena nakon objave djela ili pak može biti autocenzura „koju provodi sam autor zbog straha od eventualnih sankcija”.⁶ Tijekom povijesti provodila se na

⁴ Američko knjižničarsko društvo. // The American Library Association.

Dostupno na: <https://www.ala.org/advocacy/bbooks/banned-books-qa> (31. 8. 2023.)

⁵ Cenzura. // Hrvatska enciklopedija.

Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11246> (31. 8. 2023.)

⁶ Isto

različite načine pa su uz ovu tematiku usko vezani pojmovi „čišćenje“ i „ispravljanje“ knjiga, spaljivanje knjiga, pretresi privatnih posjeda u potrazi za „nepoželjnim“ sadržajima, popisi zabranjenih knjiga, ispravljanje knjiga ili suđenje knjigama, uništavanje knjiga i knjižnica ratnog protivnika.

Za razliku od cenzure koja dolazi od vlasti, kod osporavanih je knjiga riječ o demokratskom društvu u kojem pojedinac, skupina njih ili grupacije pokušavaju ukloniti određene knjige s polica knjižnica jer nisu u skladu s njihovim moralnim, vjerskim, političkim i ostalim uvjerenjima. Ako pokušaj osporavanja uspije, knjiga ne postaje zabranjena, već nedostupna u onim knjižničnim ustanovama u kojima je osporavana te biva uklonjena s polica.

2.1. Različiti oblici cenzure

Dok će u sljedećem potpoglavlju biti dani konkretni primjeri provođenja cenzure u različitim državama tijekom povijesti, u ovom dijelu bit će navedeno nekoliko najčešćih oblika provođenja cenzure tijekom povijesti, ali ne nužno kronološkim redom kojim se u pojedinim zemljama provodila.

Preventivna cenzura podrazumijevala je da djelo prije samoga objavljivanja treba biti odobreno od nekoga vladajućeg tijela. Najpoznatiji slučaj provođenja iste jest Inkvizicija. Prije nego što bi knjiga bila odobrena za tisak, morala je dobiti odobrenje cenzorske komisije: *Imprimatur* (neka se tiska) i *Nihil obstat* (ništa ne stoji na putu).⁷

Kao izravna posljedica cenzure, često su sami autori provodili autocenzuru u velikoj želji da njihova djela ipak budu objavljena. Tako se dogodilo talijanskom piscu Eliju Vittoriniju da je njegov roman *Crveni karanfil* koji je izlazio u časopisu *Solaria* u Italiji 1930-ih sačuvan jedino u autocenzuriranom izdanju.⁸

Različiti su primjeri suspenzivne cenzure – one koja se vrši nad djelom nakon njegove objave – bilo zapljenom tiskanih primjeraka, uklanjanjem s polica knjižnica pa i samim spaljivanjem knjiga,⁹ a poznati su i popisi „loših knjiga i autora“, a o kojima će biti malo više riječi u sljedećem potpoglavlju.

⁷ Stipčević A. *Povijest knjige*, Zagreb : Matica hrvatska, 2006., 491.

⁸ Stipčević, *O savršenom cenzoru*, 60-61.

⁹ Cenzura. // Hrvatska enciklopedija.

Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11246> (31. 8. 2023.)

Jedna od metoda cenzure bila je i zabrana tiska, ali i tiskanja u inozemstvu i uvoza iste. Tako da su se brojni autori morali snalaziti da bi prokrijumčarili svoje djelo u inozemstvo, tamo ga tiskali, a tek smjenom vlasti ili ublažavanjem represije bilo je omogućeno da se knjiga tiska i u zemlji odakle je autor, kao što je to slučaj bio sa Solženjicinovim *Arhipelagom Gulagom* koji je u SSSR-u službeno objavljen tek 1989. godine, pred samim raspadom te države.¹⁰

Autore knjiga koje bi bile označene kao loše, često se ili novčano kažnjavalo, progonilo ili osuđivalo na smrt, a u povijesti su zabilježena i suđenja knjigama kao što su Baudelaireovi *Cvjetovi zla*, Flaubertova *Madame Bovary* ili Joyceov *Uliks*.¹¹

Stipčević u svojoj knjizi *Cenzura u knjižnicama* napominje kako važnu ulogu u cenzuri ima i sama nabavna politika u knjižnicama. Knjižničari su zaduženi za nabavu knjižnica u kojima rade, ali uvijek su na nabavu utjecali i vanjski, društveno-politički čimbenici, pogotovo ako je riječ o knjižnicama u nedemokratskim zemljama. Primjera radi, fašističke vlasti u Italiji, nacističke u Njemačkoj i komunističke u SSSR-u imale su pomno razrađen plan knjižnične nabave za školske i pučke knjižnice, čime je nabava bila pod izravnim državnim nadzorom. Međutim, i u SAD-u 50-ih godina 20. stoljeća, za vrijeme senatora McCarthyja, knjižničari su trebali biti na posebnom oprezu zbog velike kampanje protiv lijevo orijentiranih „subverzivnih“ pisaca i njihovih knjiga.¹² Prilikom odabira koje knjižnično gradivo nabaviti, potrebno je obaviti selekciju – nabaviti gradivo koje je potrebno i korisno korisnicima knjižnice. Selekcija može lako prerasti u cenzuriranje ako knjižničar nabavlja samo onu građu koja odgovara njegovim vjerskim, rasnim ili ideološkim uvjerenjima, pogotovo ako su ta uvjerenja ista ili slična uvjerenjima većine korisnika. Može se napraviti neinformiranim, imati pristrane kriterije kvalitete ili pri nedostatku novca srezati s popisa višak knjiga koje nije toliko važno nabaviti. Ukratko, neće uklanjati knjige s polica, ali određene neće niti nabavljati.¹³

¹⁰ Stipčević, A. *Kako izbjeći cenzora*. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 1997., 133.

¹¹ Stipčević, A. *Sudbina knjige*, Zagreb : Naklada Benja, 2000., 106-111.

¹² Stipčević, A. *Cenzura u knjižnicama*. Zagreb : Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 1992., 30, 41-42.

¹³ Isto, 30-35.

2.2. Primjeri cenzure tijekom povijesti u različitim državama

Ne može se sa sigurnošću reći kada se dogodio prvi slučaj spaljivanja knjiga, ali već u starom vijeku poznati su slučajevi uništavanja knjiga. Jedan takav zabilježen je tijekom grčko-perzijskih ratova kada su Perzijanci 494. g. pr. Kr. prilikom zauzimanja grčkog grada Mileta uništili i ondašnju knjižnicu. Godine 213. pr. Kr., na drugom kraju svijeta, kineski je car Č'in Ši-huang-ti odlučio spaliti velike količine knjiga koje su govorile o prethodnim dinastijama. Napravio je to na nagovor svog Velikog savjetnika Lija Ssua kome nisu odgovarali Konfucijevi sljedbenici s kojima se razilazio u mišljenju o ulozi cara. Osim knjiga, car je dao pogubiti i 470 učenih ljudi kako bi spriječio proizvodnju nepotrebnih knjiga. Tako da je to jedan od prvih vladara u povijesti za kojeg se zna da je provodio cenzuru.¹⁴

Poznat je i primjer cara Augusta koji je u prvom stoljeću poslije Krista došao do zaključka da djela, koja piše dotad rado na dvoru viđeni pjesnik Ovidije, kvare rimsko društvo te ga je protjerao na obale Crnog mora u grad Tomi, današnji rumunjski grad Costanzu, a njegova djela, posebice *Umijeće ljubavi*, dao je izbaciti iz knjižnica.¹⁵

U istom je stoljeću i jedan od njegovih nasljednika, Neron, zabranio djela Fabricija Vejenta, pogotovo pamflete u kojima se rugao senatorima i svećenicima, te ga prognao iz Rima. Time je postigao upravo suprotan učinak kod čitateljstva od željenog jer je zainteresirao publiku za njegova djela. U svojoj je knjizi *O savršenom cenzoru* Aleksandar Stipčević prema tom događaju ovakav fenomen nazvao Vejentov učinak, dok se grčki povjesničar Tacit u svojim *Analima* osvrnuo na navedeni događaj napomenuvši da je zabrana djela ona koja dovodi do njegove popularnosti, a čim bude ukinuta, djelo gubi na popularnosti.¹⁶

U Europi, u razdoblju nakon propasti Zapadnog Rimskog Carstva, Crkva je preuzela nadzor nad proizvodnjom knjige i intelektualnim životom, posebice zbog malog broja obrazovanih ljudi, ali i dugotrajnog postupka proizvodnje knjige. Knjige su se umnožavale prepisivanjem u samostanskim skriptorijima. Dok u antici nije poznat niti jedan popis zabranjenih knjiga, u 5. stoljeću prvi je put Crkva objavila popis *De libri*

¹⁴ Stipčević, *Sudbina knjige*, 258-260.; Hebrang Grgić, I. „Cenzura – neizostavni čimbenik razvoja ljudske misli i društva“, U ur. Tuđman, M. *Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem*, Zagreb : Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008., 137.

¹⁵ Stipčević, *Cenzura u knjižnicama*, 90.; Isto

¹⁶ Stipčević, *O savršenom cenzoru*, 202.; Isto, 138.

recipiendis et non recipiendis ili *O dopuštenim i nedopuštenim knjigama* u kojima su nabrojene „ispravne“, ali i heretičke knjige. Popis nije bio dopunjavan više od cijelog tisućljeća, a jedan od razloga bila je pojava Guttenbergova tiskarskog stroja sredinom 15. stoljeća zbog kojeg je knjiga postala puno dostupnija i teže se mogla kontrolirati njezina proizvodnja i distribucija.¹⁷

Prvi opći popis zabranjenih knjiga Katoličke Crkve objavljen je 1557. godine imena *Index librorum prohibitorum* ili *Popis zabranjenih knjiga*, a prošireno izdanje 1559. godine koje je sadržavalo knjige koje katolici ne bi smjeli čitati.¹⁸ Samom popisu prethodili su različiti događaji poput spisa hrvatskog dominikanca Andrije Jamometića iz 1487. godine koji je prozvao papu Siksta IV. za herezu. Jamometić je pronađen obješen u tamnici u kojoj je zbog svog spisa izdržavao kaznu, a tijelo mu je bačeno u Rajnu. Taj je spis doveo do uvođenja preventivne cenzure što je značilo da se knjiga može izdati samo ako od Inkvizicije dobije oznaku „imprimatur“.¹⁹

Nadalje, početkom 16. stoljeća došlo je i do odvajanja Martina Luthera od Katoličke Crkve te je i Luther objavljivao svoje popise nedopuštenih knjiga. S jedne strane Lutherovi reformatori, a s druge protureformatori objavljivali su popise zabranjenih knjiga, a na svojem su teritoriju plijenili i spaljivali knjige. Brojne su knjige i knjižnice luterani u Njemačkoj spalili tijekom Seljačkog rata 1525. godine. Popise zabranjenih knjiga nije objavljivala samo Katolička Crkva, već i brojni svjetovni vladari u ovom i kasnijim razdobljima. Primjerice, Henrik VIII. 1526. godine izdaje popis od 18 knjiga koje njegovi podanici ne bi smjeli čitati.²⁰

Navedeni *Popis zabranjenih knjiga* Katoličke Crkve, poznat i pod nazivom *Rimski indeks* nadopunjavao je i proširivan u daljnjim razdobljima, a na Drugom ekonomskom koncilu 1966. godine donesena je odluka o prestanku izlaženja istog.²¹

Kao rezultat cenzure nastalo je i uvođenje obveznog primjerka. Godine 1537. francuski je kralj Franjo I. donio *Naredbu iz Montpelliera* kojom je tiskarima i izdavačima nametnuo slanje obveznog primjerka kraljevskoj knjižnici zbog lakše kontrole tiska u Francuskoj, a uskoro su njegov primjer slijedili i drugi europski vladari.

¹⁷ Stipčević, *Sudbina knjige*, 190-191.; Hebrang Grgić, „Cenzura“, 138-139.

¹⁸ Stipčević, *Povijest knjige*, 495.

¹⁹ Stipčević, *Sudbina knjige*, 84-85; Stipčević, *Povijest knjige*, 495.

²⁰ Stipčević, *Povijest knjige*, 492-500.

²¹ Stipčević, *O savršenom cenzoru*, 96-97.; Stipčević, *Sudbina knjige*, 189-190.

Iako je namjera bila cenzorska, zbog ovog su postupka sačuvane brojne tiskane publikacije tijekom povijesti.²²

U 16. stoljeću pojavila su se i dva oprečna mišljenja o konceptu sastavljanja bibliografija. Konrad Gesner u svojoj je *Bibliotheci universalis* istaknuo da bibliografija mora sadržavati sva djela neovisno o iznesenim uvjerenjima u samom djelu. Nasuprot njegovu stanovištu, Antonio Possevino u svojoj *Bibliotheci selecti* popisuje samo one knjige koje je dozvoljeno čitati i posjedovati u knjižnicama jer su u skladu s kršćanskim vjerovanjem i naukom.²³

U daljnjim godinama i stoljećima, brojni su monarsi objavljivali popise zabranjenih knjiga - tako je onaj Marije Terezije u jednom trenutku dosegao 360 stranica, francuski revolucionari koji su se zalagali za „jednakost, bratstvo i slobodu”, došavši na vlast, vrlo brzo su počeli progoniti svoje protivnike i spaljivati nepodobne listove, dok je Napoleon, dolaskom na vlast, ograničio broj tiskara u Parizu na 60, a povećao rad Carske tiskare.

U Njemačkoj je cenzura tiska ukinuta 1848., a u Francuskoj tridesetak godina kasnije, godine 1881., što nije značilo da je uvedena opća sloboda tiska. Baš suprotno, u Engleskoj je 1857. izglasan *Zakon lorda Campbella protiv objavljivanja opscenih knjiga*, te nepunih dvadeset godina kasnije, 1873. godine, takav je zakon izglasan i u SAD-u.

Irska Republika od 1929. godine objavljuje popise zabranjenih knjiga, u SAD-u su u 20. stoljeću brojne knjige bile zabranjene koje nisu bile u skladu s tadašnjim poimanjem morala ili su ih pisali pisci lijeve političke orijentacija, posebice 50-ih godina. U Južnoafričkoj Republici iz knjižnica je uklonjena knjiga Tennesseeja Williamsa *Tramvaj zvan čežnja*. Joyceov *Uliks* u više je navrata stradavao u SAD-u, Kanadi, Irskoj i Engleskoj. Zanimljivosti radi, ne u demokratskoj državi, ali u Kraljevini Jugoslaviji zabranjen je bio Disneyjev strip *Mickey Mouse* jer je neki cenzor ocijenio da bi neki to mogli protumačiti kao poziv na urotu protiv mladog kralja Petra II.²⁴

Ipak, u novijoj su povijesti najpoznatiji Crni popisi njemačkoga Trećeg Reicha. Došavši na vlast u Njemačkoj, nacionalsocijalisti su počeli sastavljati popis nepoćudnih knjiga i autora. Nacionalsocijalistički su studenti sastavili *Crni popis* („*Schwarze Liste*“) od 71

²² Hebrang Grgić, „Cenzura“, 139-140.

²³ Stipčević, *Cenzura u knjižnicama*, 5-6.; Hebrang Grgić, „Cenzura“, 142.

²⁴ Stipčević, *Povijest knjige*, 692-697.

imena autora čija su djela bila suprotna njemačkom duhu tj. napisali su ih Židovi, homoseksualci, marksisti itd. Godine 1935. donesena je odluka da se sastavi popis knjiga koje se nisu smjele čitati ni držati u javnim knjižnicama, niti prodavati u knjižarama. Sljedeće, 1936. godine, objavljen je prvi takav popis – *I. Popis štetnih i nepoželjnih knjiga*, a na njemu su se našli ne samo Židovi, marksisti i homoseksualci, već i brojni drugi autori. Godine 1934. Ministarstvo unutarnjih poslova objavilo je *Popis inozemnih tiskovina koje su zabranjene na području Reicha*. Zadnji takav popis izdan je godinu dana prije završetka Drugog svjetskog rata, a tada je velika Njemačka imala puno većih problema.²⁵

Njihovi saveznici u Drugom svjetskom ratu, Talijani za njemačkim su suradnicima kasnili nekoliko godina i tek je 1940. godine Ministarstvo narodne kulture izdalo popis knjiga čije je publiciranje bilo zabranjivano tijekom nekoliko prošlih godina – *Popisi djela čije je objavljivanje, distribuciju ili ponovno tiskanje u Kraljevini zabranilo Ministarstva narodne kulture*.²⁶

S naše strane Jadrana, cenzuru u NDH u početku je provodilo *Državno tajništvo za propagandu (kasnije promičbu)*, a zatim *Državni izvještajni i promičbeni ured*. U konačnici, tu funkciju je preuzelo *Glavno ravnateljstvo za promičbu*. Djelatnost ovih ustanova regulirana je zakonom iz 1942. godine prema kojem sve tiskovine moraju dobiti odobrenje *Državnog izvještajnog i promičbenog ureda prije nego što se puste u tisak*. Izlučivanje i pljenidba u školskim je knjižnicama otpočela iste godine uz *Privremeni popis zabranjenih u N.D.H.* prethodno odaslan „promičbenim“ uredima svih župa NDH. Međutim, osim srpskih i židovskih pisaca, u njemu su bili prepisani i oni pisci i djela s njemačkih popisa te je u praksi česta bila velika konfuzija koje je knjige potrebno odstraniti.²⁷

Prema knjigama se nisu ništa bolje odnosili ni Saveznici – oslobodivši Njemačku od nacizma, trebalo ju je osloboditi i od nacističkih knjiga. Kako popisi knjiga koje je trebalo sankcionirati ne bi ljude podsjećale na nacističke „Crne popise“, svoj su popis imenovali kao *Prijedlog za čišćenje knjižara i posudbenih knjižnica od nepoželjne literature*. Protiv toga se pobunilo Američko knjižničarsko društvo poslavši

²⁵ Stipčević, *Sudbina knjige*, 199-203.; Stipčević, *Povijest knjige*, 691-693.

²⁶ Stipčević, *Sudbina knjige*, 202-203.

²⁷ Turčinec, Z. „Cenzura u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*. 43, 3(2000), 79-84.; Stipčević, A. „Popis zabranjenih knjiga iz 1942. godine : (Prilog povijesti čišćenja knjižnica od nepodobnih knjiga u Hrvatskoj)“. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*. 43, 3(2000), 94.

brzoprosvjedni brzojav predsjedniku SAD-a, državnom tajniku i mnogim članovima Kongresa tražeći od njih da se ta naredba opozove. Međutim, američke su vojne vlasti uvjeravale Amerikance da se neće ponašati kao Nijemci. Oni knjige neće spaljivati, već će ih slati u tvornice papira od kojeg će se tiskati nove, dobre knjige.²⁸

Popise zabranjenih knjiga imao je i SSSR, naročito za Staljinove vladavine. Dok je u počecima bio objavljan, s vremenom se prenosio „usmenom predajom“. Vršio se toliki teror nad piscima – bili su sumnjivi ako objavljuju, a još sumnjiviji ako ne objavljuju – u takvim bi im slučajevima tajna policija znala upadati u kuće u potrazi za neakvim trockističkim materijalima. Kao rezultat toga, ovdje se može spomenuti da je Bulgakovljev roman *Majstor i Margarita* ugledao svjetlo dana tek 26 godina nakon autorove smrti, dok je *Doktor Živago* Borisa Pasternaka objavljen 1957. u Italiji, a zbog *Arhipelaga Gulaga* koji je objavljen 1973. u Parizu, Aleksandar Solženjicin protjeran je iz SSSR-a.

U Jugoslaviji se nisu objavljivali nikakvi popisi tijekom njezina postojanja, tek nakon propasti komunizma, u Državni arhiv u Zagrebu dospio je *Popis zabranjenih knjiga i listova*. Obuhvaća brojne knjige objavljene tijekom i nakon Drugog svjetskog rata, ali bio je dostupan samo policijskim i vojnim vlastima.²⁹ Međutim, cenzura se u Jugoslaviji itekako provodila. Jedan od oblika cenzure bile su odluke radnika u tadašnjim tiskarama da neće objaviti određenu knjigu. Prethodno bi rukovodstvo tiskare dobilo „naputak“ o nepoželjnoj knjizi, a radnici su onda donijeli „svoju samoupravnu odluku“. Bio je zabranjen uvoz tiskovina iz hrvatske emigracije te se s pozornošću pratio bilo koji ilegalni pokušaj uvoženja knjiga ili časopisa, kao što su bili *Hrvatska revija* ili *Studia Croatica*, a eventualne prekršitelje vlasti bi kažnjavale zatvorskom kaznom.³⁰

U prilog postojanju cenzure u Jugoslaviji govori i izbacivanje tzv. šund literature „buržoaskog porijekla“ iz knjižnica prilikom čega su iz knjižnica izlučene brojne knjige Marije Jurić Zagorke unatoč samom stavu autorice „da piše za široke mase“, kao i *Zakon o izdavačkoj djelatnosti* iz 1983. koji je donio Sabor Socijalističke Republike Hrvatske, a u kojem se ističe da država treba uložiti u „društveno korisne knjige“, kao što su „sabrana djela istaknutih marksističkih pisaca“ te im i izdavačke kuće trebaju dati prednost prilikom odabira tiskanja. Iste se knjige moraju otkupljivati „za potrebe

²⁸ Stipčević, *Sudbina knjige*, 203-206.; Stipčević, *Povijest knjige*, 692.

²⁹ Isto, 189-210.

³⁰ Hebrang Grgić, „Cenzura“, 153-156.

općih biblioteka“, a one koje se otkupljuju državnim novcem, moraju se slati istim tim knjižnicama, neovisno o tome jesu li im potrebne u njihovom knjižničnom fondu.³¹

2.3. Cenzura na internetu

Od njegova izuma 90-ih godina 20. stoljeća nadalje, cenzura nije zaobišla ni internet kojim nam je u današnje doba dostupnost informacija omogućena preko računala i drugih uređaja iz gotovo bilo kojeg ugla na svijetu, ako su za to zadovoljeni tehnički uvjeti. Internetsku cenzuru u današnjem svijetu provode kako nedemokratske, tako i demokratske zemlje, a ona može biti potpuna, djelomična ili odabrana. Potpunu i djelomičnu uglavnom provode zemlje s nedemokratskim društvenim uređenjem, dok je odabrana karakteristična za pojedine demokratske zemlje, kojom su određenoj grupi nedostupne informacije koje institucije te države smatraju štetnima za nju, primjerice djeci. Internetska cenzura može biti politička, sigurnosna, cenzura internetskih alata i društvena. Političkom se ograničava pristup informacijama koje su u suprotnosti s vladajućom ideologijom, a često i vjerom. Sigurnosnom se onemogućava pristup sadržaja vezanih uz vojne sukobe i probleme s državnim granicama. Cenzura internetskih alata nadzire mrežne stranice kao što su stranice za komunikaciju i pretraživače, dok društvena onemogućuje dostupnost određenog sadržaja koji je neprimjeren određenim skupinama.³²

Različiti su načini provođenja cenzure na internetu, ali se ovdje može spomenuti metodu tehničkog blokiranja čime se onemogućuje pristup mrežnim stranicama, domenama ili IP adresama. Također, moguće je isključiti određene stranice iz rezultata pretraživanja što, u dogovoru s vladom određene države, provode tvrtke koje pružaju usluge pretraživanja interneta. Države s cenzurom na internetu potiču i autocenzuru – kako prilikom objave tekstova, tako i prilikom pretraživanja.³³

Jedna od država s nedemokratskim državnim uređenjem, ali i s najjačom cenzurom na internetu u svijetu je Kina. Kineskim su stanovnicima nedostupne i blokirane stranice koje pišu o demokraciji, koje donose novosti, stranice o zdravlju, one vezane za Tajvan i Tibet te stranice sa zabavnim i religijskim sadržajem. Tako je npr. američka

³¹ Stipčević, *Cenzura u knjižnicama*, 103, 107-108.

³² Hebrang Grgić, „Cenzura“, 157-158.

³³ Isto

i kineska stranica Googlea ili Yahooa potpuno drugačija, a i rezultati na tim pretraživačima su drugačiji – sadržajno i brojčano, ovisno o tome iz koje se zemlje pretražuje.³⁴

Minimalna je cenzura koju na internetu provode demokratske zemlje. Kao primjer se može uzeti SAD koji ima niz zakona kojim se nastoji omogućiti sigurnija upotreba interneta i internetsko okruženje, posebice za djecu, kao što su *Zakon o pristojnosti komunikacije* iz 1996. kojim se nastojalo uvesti kontrolu nad pornografskim sadržajem, te *Zakon o zaštiti djece na internetu* prema kojim škole i knjižnice moraju imati zaštitu od pristupanja stranicama s pornografskim sadržajem.³⁵

3. RAZLOZI OSPORAVANJA KNJIGA I UDRUŽENJA GRAĐANA U SAD-U

Za razliku od zabranjenih knjiga do čije je zabrane došlo uglavnom od najviših instanci vlasti, osporavane knjige ne dolaze od državnih ili vjerskih vlasti, one su isključivo posljedica propitkivanja njihova sadržaja određene skupine ljudi čija se uvjerenja, religijski svjetonazori ili ćudoređe ne slažu sa stavovima ili temama iznesenima u knjizi. Ili su knjige previše vulgarne i nedovoljno ćudoredne, rasno netrpeljive itd. Osporavanjem se pokušava onemogućiti pristup određenoj građi čime se izravno ugrožava pristup informacijama. Srećom, zbog predanosti knjižničara, učitelja, roditelja, učenika, ali i drugih osviještenih građana, većina knjiga čiji se sadržaj dovodi u pitanje, ostaje i dalje dostupna u knjižnicama i školskom materijalu.³⁶

Da bi uopće do nečeg takvog došlo, prema Stipčeviću, trebaju biti zadovoljeni određeni kriteriji, a to su da su građani osviješteni da je njihovo pravo i dužnost brinuti o tome što knjižnice posjeduju u svojim fondovima i što imaju u ponudi za korisnike knjižnica, da znaju da će njihovi zahtjevi biti razmotreni i prihvaćeni pod uvjetom da su razumni i opravdani te da shvaćaju važnost knjižnice kao javne ustanove. Ukratko takva pojava malo je izgledna i gotovo nemoguća u nedemokratskom društvu u kojem je pojedinac ili skupina istih svjesna do kakvih posljedica takav čin može dovesti.

³⁴ Isto, 158-160.

³⁵ Isto, 161.

³⁶ Banned Book FAQ. // The American Library Association.

Dostupno na: <https://www.ala.org/advocacy/bbooks/banned-books-qa> (31. 8. 2023.)

Jedna od zemalja u kojima se građani preko udruženja u kojima se okupljaju posebno brinu o tome što njihove knjižnice posjeduju i nadziru njihov rad jest SAD.³⁷

Najčešći razlozi osporavanih knjiga jesu teme koje obrađuju - rasa, seksualnost, spolno-rodne teme, vjerski pogledi, nasilje, političke ideje ili uključuju osjetljivu ili kontroverznu temu za određenu grupu ljudi. U današnje vrijeme o tim se knjigama često raspravlja, o njihovom utjecaju na društvo, najčešće na pojedine društvene grupe. Kao razlozi onih koji knjige žele ukloniti s polica, najčešće se navodi zaštita drugih, pogotovo djece, od osjetljivih tema i ideja. Različite su skupine ljudi koje su u 20. stoljeću pokušavale osporiti određene knjige, a u posljednje vrijeme među njima prednjače roditelji.³⁸

Kakav god da razlog osporavanja bio, svakako je u protivnosti s onim što *Prvi amandman* američkog Ustava zagovara - a to je sloboda govora, tiska, okupljanja i pravo na podnošenja peticija Vladi radi ispravljanja nepravdi, kao i donošenje bilo kakvog zakona kojim bi se zabranjivalo slobodno ispovijedanje vjere. Stoga je bilo kakav pokušaj osporavanja knjige ujedno i u sukobu s intelektualnom slobodom svakog građanina SAD-a - da ima pravo na slobodu mišljenja, ali i na dostupnost informacija, da istražuje, propituje i pruža znanje kroz različite medije - knjige, umjetnost i digitalne platforme. Samo se slobodom pojedinca garantira i sloboda društva općenito te funkcioniranje demokratskog društva.

3.1. Neki primjeri osporavanja knjiga u SAD-u u drugoj polovici 20. stoljeća

U ovom potpoglavlju bit će navedeno nekoliko primjera osporavanja knjiga u SAD-u tijekom druge polovice 20. stoljeća.

Godine 1958. udruženje građana pod nazivom *Kćeri američke revolucije* (*The Daughters of American Revolution*) zatražilo je da se iz narodnih knjižnica izbace knjige o Tarzanu E. R. Burroughsa. Razlog izbacivanja bio je taj što Tarzan nije oženio svoju partnericu Jane i služi kao loš primjer mladim čitateljima. U obranu Tarzana i njegove drage stali su oni koji su podsjetili *Kćeri američke revolucije* da je prije bilo

³⁷ Stipčević, *Cenzura u knjižnicama*, 113-115.

³⁸ Banned Book FAQ. // The American Library Association.

Dostupno na: <https://www.ala.org/advocacy/bbooks/banned-books-qa> (31. 8. 2023.)

kakve osude potrebno da pročitaju nastavak knjige u kojem su Tarzan i Jane ozakonili svoju vezu.³⁹

Devet godina kasnije, 1967. u jednoj školi u Arizoni jedan je roditelj zahtijevao da se knjiga *Moby Dick* H. Melvillea ukloni iz školske knjižnice jer se u njoj promiče homoseksualizam, a na meti roditelja našao se i roman *Plodovi gnjeva* Johna Steinbecka koji su smatrali pornografskim.⁴⁰

Godine 1980. američki su građani u državi Kaliforniji potpisali peticiju protiv ilustriranog časopisa *Mr.* zbog nemoralna, ideja o abortusu, širenja nepodobnih političkih ideja i općenito, protiv svih moralnih američkih vrijednosti. Slučaj je završio na sudu koji je presudio u korist časopisa.⁴¹

U Church Hillu u Tennesseeju 1984. godine skupina roditelja okupljena u udruženje *Organizirani građani za bolju školu (Citizens Organized for Better Schools ili COBS)* inicirali su akciju za odstranjivanje nekolicine knjiga iz tamošnje školske knjižnice jer te knjige tematiziraju teoriju evolucije, teme seksualne prirode i sadržavaju protubiblijske poruke. Stoga su svoju djecu ispisali iz te knjižnice i zabranili im da čitaju te problematične knjige. Njihovi su protivnici osnovali protuudruženje *Građani koji brane pravo na odgoj (Citizens Advocating the Right to Education – CARE)*, pozvali se na *Prvi amandman* američkog Ustava i podržali školski odbor koji je odbio zahtjev COBS-a.⁴²

3.2. Pokret roditelja za povećanjem i osnaživanjem roditeljskih prava

U knjizi *Zabranjivanje knjiga u Americi u 21. stoljeću (Book Banning in 21st-Century America)*, Knox se koncentrira na ljude koji knjige pokušavaju osporiti, na njihove motive i razloge. Pokušava objasniti i njihovu stranu priče, nastojeći ne biti pristrana. Kao što i sama navodi u uvodu knjige, želi ostati nepristrana iako jako podržava rad ALA-e. Postavlja pitanje svrhovitosti samog čina uklanjanja - primjerice, koja je svrha ukloniti knjigu s polica školske knjižnice, ako je ista dostupna u gradskoj knjižnici ili na nekoj od internetskih stranica. Osporavatelji često navode, da oni, kao porezni obveznici državi i gradu, imaju pravo odlučivati što će biti dostupno na policama u

³⁹ Stipčević, *Cenzura u knjižnicama*, 117.

⁴⁰ Isto, 116.

⁴¹ Isto, 115-116.

⁴² Isto, 115.

školskim knjižnicama. Smatraju da je to njihovo pravo te se na neki način i uzdižu iznad knjižničara, učitelja i profesora. Dobivaju simboličnu moć kao porezni obveznici. Zato što plaćaju porez, imaju pravo odlučivati koje će knjige biti dostupne njihovoj djeci. Riječ je i o tome da ideja postaje simboličnija kada se zapiše. Autorica to uspoređuje sa srednjim i novim vijekom - ako u svojoj knjižnici posjeduješ knjigu koja je zabranjena, na neki način podržavaš ideje o kojima se u toj knjizi govori. Navodi primjer *Enciklopedije* - njezinim posjedovanjem dokazuješ da vjeruješ prosvjetiteljima i filozofima 18. stoljeća. Drugim riječima, ako se u nastavnom kurikulumu ili na policama školske knjižnice nalaze knjige koje govore o temama seksualne prirode, onda školske knjižnice i škola podržavaju nemoral. Osim želje da budu uključeni u obrazovanje svoje djece jer njihovo obrazovanje plaćaju oni, roditelji, porezni obveznici, Knox kao drugi razlog za pokušaje osporavanja vidi i samo čitanje teksta - književni tekst podložan je interpretacijama, ali način na koji tekst vide tj. čitaju osporavatelji knjiga jest jedan jedini - ne percipiraju mogućnost da će ga neka druga osoba drugačije doživjeti, da možda toj drugoj osobi neće biti toliko strašna, mračna, seksualno eksplicitna ili neprimjerena uzrastu njihove djece. Zajedničkim nazivnikom staratelji ili zaštitnici, od kojih su roditelji najčešći inicijatori osporavanja, navode slične razloge zašto bi knjiga trebala biti odstranjena s polica, dok djeca, koju se „pokušava zaštititi” od razno-raznih ideja, zapravo podržavaju knjigu i žele da ostane na policama i žele o njoj raspravljati. Osporavatelji često navode da bi knjižnice trebale biti „sigurno mjesto” – prilikom čega ne misle samo na to da im život ne bude u opasnosti, već i da dijete može sigurno „lutati” po knjižnici i odabrati koju knjigu će posuditi. Ističu nepovjerenje ili gubitak povjerenja u obrazovni sustav, institucije ili pojedinačnu školu ili pak moralni pad škole i društva. U pojedinim slučajevima postojanje narodne knjižnice osporavateljima često služi kao opravdanje da bi se knjige izlučile iz školske knjižnice. Slučajevi osporavanja su u nekim slučajevima pojedinačni, ali postoje i organizacije koje podržavaju roditelje u „borbi protiv loših knjiga”.⁴³ O udruženjima roditelja će biti riječi u sljedećem potpoglavlju. Analizirajući internetske stranice pojedinih udruženja koja se zalažu za veći utjecaj roditelja u obrazovanju svoje djece, moglo bi se već sada govoriti o roditeljskom pokretu. Cijeli je naglasak pokreta na

⁴³ Knox, J. M. E. *Banning Books in 21st-Century America*, Rowman & Littlefield Publishers, Beta Phi Mu Scholars Series, 2015., 58-59, 61-62, 99, 126, 132-135, 258-263, 277.

tome da vlada i državni službenici, od vrtića preko škola i bolnica, ne znaju što je najbolje za njihovo dijete, već roditelji. Samo ih roditelji najviše vole i najviše znaju o njima. Mnogi od njih zalažu se za tzv. „home schooling”, tj. poduku od kuće.

Također, Knox u svojoj knjizi navodi neke fraze koje je primijetila da su zajedničke i jako česte većini osporavatelja knjiga, ponajviše roditeljima. Jedna od njih je prijedena granica time što je određeno štivo dostupno u školskim knjižnicama ili je u nastavnom programu. Prema njima, školske i narodne knjižnice trebale bi imati jasno postavljene granice, kao što oni sami, roditelji, svojoj djeci postavljaju granice onoga što je moralno, a što ne. Brinu se da je sadržaj neprikladan i pretežak djeci. Zabrinjava ih da učitelji zahtijevaju da se određene knjige čitaju, a ponajviše ih uzrujava da moralne vrijednosti o kojima uče u školi nisu jednake onima za kakve se oni, njihovi roditelji zalažu. Ističu da ih školski odbori često ignoriraju, a da oni od njih traže samo malo poštovanja.⁴⁴ Druge roditelje, one koji ne protestiraju, smatraju da nisu dovoljno posvećeni svojoj roditeljskoj ulozi, nemarni su ili previše rade pa nemaju vremena proučiti koje sve materijale njihova djeca čitaju za školu. Osporavatelji često ističu i da žele zaštititi nevinost svoje djece.⁴⁵

3.2.1. Roditeljska prava (Parental Rights)

Jedno od udruženja roditelja koje se zalaže za veću ulogu roditelja u obrazovanje svoje djece i ističe nepovjerenje prema institucijama, pa tako i školi jesu *Roditeljska prava*, osnovana 2014. godine.⁴⁶ Kako bi se zaštitila uloga roditelja, Kongresu su predložili *Amandman o roditeljskim pravima kao Zajedničku rezoluciju 38*, sa sljedećim odrednicama:

ODJELJAK 1: Sloboda roditelja da usmjeravaju odgoj, obrazovanje i brigu o svojoj djeci je temeljno pravo.

ODJELJAK 2: Roditeljsko pravo da usmjerava obrazovanje uključuje pravo odabira, kao alternativu javnom obrazovanju, privatnih, vjerskih ili kućnih škola te pravo da se unutar javnih škola donose razumne odluke vezane za vlastito dijete.

⁴⁴ Isto, 286-301.

⁴⁵ Isto, 303-317.

⁴⁶ Parental Rights. Dostupno na: <https://parentalrights.org/> (5. 9. 2023.)

ODJELJAK 3: Ni Sjedinjene Američke Države ni bilo koja savezna država neće prekršiti ova prava bez dokazivanja da je njezin upravni interes, primijenjen na osobu, najvišeg načela principa i da se na drugi način ne može ostvariti.

ODJELJAK 4: Roditeljska prava zajamčena ovim člankom neće biti oduzeta ili ograničena zbog invaliditeta.⁴⁷

Prema ovoj organizaciji, prihvaćanjem navedenog *Amandmana* zaštitila bi se tradicionalna uloga roditelja i obitelji koja se danas različitim modernističkim idejama nastoji narušiti.⁴⁸ Također, pozivaju sve građane koji dijele slične ideje da kontaktiraju njima nadležnog predstavnika okruga i ispunjavajući formu priloženu na njihovim stranicama, izraze svoje slaganje s predloženim *Amandmanom*.

Shodno svojim uvjerenjima, ne prihvaćaju financiranja od državnih institucija. Dostupni su i preko društvenih mreža te su tamo vrlo aktivni.

Na njihovoj stranici nalaze se novosti i članci vezane za njihove aktivnosti. Tako u članku *Evo protiv čega se borimo (Here's What We're Up Against)* ističu da se njihovo udruženje zalaže da prava roditelja da donose odluke o cijepljenju djece, vjerujući da bi roditelji, koji najbolje poznaju i vole svoju djecu, trebali imati tu ovlast, jer djeca možda ne razumiju potpuno svoju medicinsku povijest, a roditeljsko sudjelovanje ključno je za njihovu sigurnost.⁴⁹ U članku *Sindikati učitelja griješe: Roditeljska prava nisu protivna obrazovanju (Teachers Unions Are Wrong: Parental Rights Are NOT 'Anti-Education')* napominju kako je u Georgiji usvojen zakon kojim su sačuvana temeljna prava roditelja da usmjere obrazovanje i skrb svoje djece, te kojim bi se trebala osigurati transparentnost u radu državnih škola. Sindikati učitelja protivili su se tome zakonu nazivajući ga protuobrazovnim, unatoč „jasnom fokusu zakona na roditeljska prava i transparentnost“.⁵⁰

⁴⁷ The Solution: The Parental Rights Amendment. // Parental Rights. Dostupno na: <https://parentalrights.org/> (5. 9. 2023.)

⁴⁸ Isto

⁴⁹ Here's What We're Up Against. // Parental Rights.

Dostupno na: <https://parentalrights.org/heres-what-were-up-against/> (5. 9. 2023.)

⁵⁰ Teachers Unions Are Wrong: Parental Rights Are NOT 'Anti-Education'. // Parental Rights. Dostupno na: <https://parentalrights.org/parental-rights-are-not-anti-education/> (5. 9. 2023.)

3.2.3. Mame za slobodu (*Moms for Liberty, M4L*)

Još jedna od grupa koja se snažno zalaže za uvođenje prethodno opisanog *Roditeljskog amandmana*, ali koja i često „propitkuje” knjige jesu *Mame za slobodu (Moms for Liberty, M4L)*.⁵¹ Organizaciju su pokrenule aktivistice Tina Descovich i Tiffany Justice u doba pandemije COVID-a 19, 2021. godine. Aktivne su na društvenim mrežama, ali na svom podcastu i internetskoj stranici imaju posebno osiguranje od „online napada”, tako da im se ne može tako jednostavno pristupiti.

Njihove društvene mreže nemaju nikakvu posebnu zaštitu, tako da su dostupne za javnost. Profili na Instagramu i Facebooku ovog društva iznimno su aktivni, na njima objavljuju i dijelove svojih podcasta, intervjue s različitim ljudima iz javnog života koji ih podržavaju ili im se protive. Na njihovom je Instagramu moguće pronaći i isječke sa sjednica školskih odbora pojedinih škola u kojima njihovi članovi, roditelji učenika u određenoj školi propitkuju sadržaj određenih knjiga iz nastavnog programa ili njihovu dostupnost na policama školskih knjižnica koje smatraju neprikladnim za njihovu uzrast.⁵²

Ovaj profil na Instagramu prati oko 60.000 pratitelja, a za kraj lipnja 2023. godine najavljivali su veliki kongres na kojem su sudjelovali raznorazni govornici, uključujući bivšeg američkog predsjednika i sadašnjeg ponovnog kandidata za predsjednika - Donalda Trumpa, ali i još nekih političara kao što su Nikki Haley, Robert F. Kennedy Mlađi, Ron DeSantis itd.

⁵¹ Moms for Liberty. // Moms for Liberty.

Dostupno na: <https://www.instagram.com/moms4liberty/> (15. 6. 2023.)

⁵² Neki od primjera na kojima roditelji, članovi društva M4L protestiraju pred školskim odborom dostupni su na njihovom profilu na Instagramu, kao što je slučaj mame iz Sjeverne Karoline koja pred školskim odborom čita dijelove knjige Juna Dawsona, *Ova knjiga je gay (This book is gay)*. Videozapis na Instagramu M4L-a objavljen je 13. 10. 2022.; NC Mom Reads GRAPHIC CONTENT From the 7th Grade Book. // Moms for liberty. Dostupno na: <https://www.instagram.com/p/CjqAq2QjZDn/> (6. 9. 2023.) Drugi primjer je onaj mame iz Sjeverne Karoline koja školskom odboru prebacuje da ignoriraju zahtjeve roditelja i štete djeci. Videozapis na Instagramu M4L-a objavljen je 30. 9. 2022.; NC Mom BLASTS School Bord for Ignoring Parents and Harming students! // Moms for liberty. Dostupno na: <https://www.instagram.com/p/CjJMv6DDaGh/> (6. 9. 2023.). Također, tu je i primjer videozapisa u kojem mama iz Marylanda protestira školskom odboru da su određeni sadržaji za djecu preteški, da djeci treba postaviti granice te ih pustiti da uživaju u svom djetinjstvu, a ne ih izlagati neprimjerenim sadržajima. Videozapis na Instagramu M4L-a objavljen je 15. 5. 2022.; MARYLAND: Carroll County Chapter Chair. // Moms for liberty. Dostupno na: <https://www.instagram.com/p/Cdl3oyEj5Xa/> (6. 9. 2023.) Jedan od primjera jest i onaj mame iz Sjeverne Karoline koja čita dijelove iz knjige Elane K. Arnolds, *Od čega su djevojke napravljene (What girls are made of)* i protestira da je taj naslov dostupan u barem 14 državnih škola. Videozapis je objavljen 20. 6. 2023.; NC Mom Reads Explicit Book Found in Library!! // Moms for liberty. Dostupno na: <https://www.instagram.com/p/CtsO0Roupah/> (6. 9. 2023.)

Također, M4L na svojim društvenim mrežama ističu i da će na sljedećim izborima u SAD-u o predsjedničkoj pobjedi uvelike odlučivati roditeljski pokret. Tako da, osim Donalda Trumpa, navode i druge političare koji ih podupiru u njihovoj „borbi” ili samo skupljaju jeftine političke glasove na osjetljivim temama. U većini navedenih knjiga koje se navode kao kandidati za uklanjanje s polica školskih knjižnica, problemi koje ova grupa navodi jesu „pornografija”, „seksualno eksplicitan sadržaj”, „transrodna tematika” i „uvreda pojedinim religijama”, a u brojnim objavama na svojem profilu na Instagramu ističu snažno protivljenje tzv. ideologiji budnosti.⁵³

3.3.3. Roditelji protiv loših knjiga u školama (*Parents Against Bad Books in Schools – PABBIS*)

Udruženje roditelja PABBIS na svojoj mrežnoj stranici⁵⁴ ima i poseban priručnik za roditelje ili skrbnike koji se može slobodno preuzeti. Sadrži 41 stranicu tj. slajdove u kojima se roditeljima pružaju savjeti što da naprave i kako da reagiraju ako je njihovo dijete u školskoj knjižnici izloženo potencijalnom čitanju loših knjiga ili su knjige dio obrazovnog kurikulumu. Navode kako svojim zahtjevima ne osporavaju *Prvi amandman* jer ne žele zabraniti knjige, ali ne žele da određene „loše knjige” budu dostupne njihovoj djeci. Ono što je sporno u tim „lošim knjigama” jest grafičko nasilje, seksualno eksplicitne radnje, vulgarnost, antireligijske izjave, tematiziranje homoseksualnih odnosa itd. Prema ovoj organizaciji, roditelji imaju pravo reagirati i tražiti da se određena knjiga ukloni s polica školskih knjižnica jer „maloljetni učenici nisu odrasli, javne škole nisu ni privatni domovi, ni ulice, niti knjižare, a školske

⁵³ Ideologija budnosti (*Woke ideology*) označava određenu sociopolitičku ideologiju koja se ističe svojim naglaskom na socijalnoj pravdi, aktivizmu i svjesnosti o sistemskim nepravdama. Potječe od izraza „woke” iz afroameričkog vernakularnog engleskog jezika (AAVE), što znači biti svjestan, budan i svjestan društvenih i političkih pitanja, posebno onih koji se odnose na rasnu i socijalnu nejednakost. Počeo se upotrebljavati početkom 20. stoljeća, a posljednjih se desetak godina proširio, pogotovo s pokretom *Životi Afroamerikanaca su važni (Black Lives Matter)*; Stay Woke. // Merriam-Webster Dictionary. Dostupno na: <https://www.merriam-webster.com/wordplay/woke-meaning-origin> (30. 6. 2023.); Da je društvo M4L izrazilo protivno ovom pokretu, moguće je vidjeti iz njihovih objava na profilu na Instagramu u kojemu ističu da ne žele ideologiju budnosti u školama ili obrazovanje temeljeno na ideologiji budnosti, kao što je: Parents DON'T WANT Woke Education (objavljeno 10. 4. 2023.). // Moms for liberty. Dostupno na: <https://www.instagram.com/p/Cq3AbW-OcHg/> (6. 9. 2023.)

⁵⁴ PABBIS-ov priručnik u obliku ppt prezentacije na njihovim stranicama. PABBIS Organization Overview. // Parents Against Bad Books in Schools. Dostupno na: <http://www.pabbis.com/org.html> (25. 6. 2023.)

knjižnice nisu gradske knjižnice.” Navode da bi škola „trebala biti mjesto na kojem se ne cenzuriraju uvjerenja i vjerovanja, te da ne smiju oduzeti pravo na odabir vlastitog uvjerenja. Tvrde da prava sloboda ima svoja ograničenja u zdravom i uređenom društvu. Ako je u knjizi nešto napisano „u kontekstu”, ne znači da je manje uvredljivo, a kao primjer toga navode i da holivudski filmovi imaju svoje ocjene, tj. oznaku je li primjereno za djecu ili ne (oznaka R). Kao jedan od primjera da se svojim postupcima ne ogrješuju o *Prvi amandman* američkog Ustava, pozivaju se na *Ustav države Virginije*, članak 5, prema kojem je „dužnost i ovlast Odbora za obrazovanje odobriti udžbenike i nastavna pomagala i materijale za uporabu u državnim školama Commonwealtha”, te na *Zakon države Virginije* (članak 22.1 - 208), prema kojem će „Odbor za obrazovanje odobriti udžbenike prikladne za uporabu u javnim školama i ima ovlasti odobriti nastavna pomagala i materijale za uporabu u državnim školama. Svako školsko vijeće može koristiti udžbenike koje nije odobrio Odbor, pod uvjetom da školsko vijeće odabere takve knjige sukladno propisima koje je donio Odbor.”⁵⁵

Ovo društvo smatra da je potrebno primjenjivati diskreciju i dobar ukus prilikom korištenja novca poreznih obveznika. Ističu da oni niti jednom učeniku ne pokušavaju zabraniti čitanje određene knjige, ali da ako ti isti učenici to žele, trebaju posjetiti gradsku knjižnicu, zato što škola ne bi trebala biti mjesto na kojem se čitanjem neprimjerenih knjiga promoviraju nemoralni oblici ponašanja. Ako se roditeljima ne omogući odabir knjiga koje će njihova djeca čitati, smatraju da im se ugrožava njihovo pravo kao građanina i poreznih obveznika SAD-a.

Preko 1500 glasača u *Fairfax County Public Schools* potpisalo je peticiju da bi se trebao donijeti *Standard doličnosti/pristoynosti* za njihove škole, ali ih je škola ignorirala iako je Nacionalno vijeće učitelja engleskog (*National Council of Teachers of English, NCTE*) prepoznalo njegov zahtjev da bi roditelji trebali biti uključeni u odabir knjiga za školski kurikulum. Prema NCTE-u, na takvim bi knjigama trebala postojati posebna oznaka da je riječ o kontroverznoj građi ako bi roditelji mogli odlučiti slažu li se s odabirom ili ne. Ukratko, roditelji bi trebali imati pravo odabrati je li knjiga primjerena uzrastu njihovog djeteta prije nego što joj budu izloženi.⁵⁶

⁵⁵ Virginia Constitution and State Law. // Parents Against Bad Books in Schools.

Dostupno na: <http://www.pabbis.com/virginia.html> (25. 6. 2023.)

⁵⁶ PABBIS-ov priručnik u obliku ppt prezentacije na njihovim stranicama. PABBIS Organization Overview. // Parents Against Bad Books in Schools.

Dostupno na: <http://www.pabbis.com/org.html> (25. 6. 2023.)

Osim priručnika, na stranicama je navedeno što je potrebno učiniti ako roditelj neku knjigu smatra „lošom” i ako ih škola „potiče na upotrebu razvratnih materijala” te time „ugrožava njegova prava“. Potencijalno zabrinutim roditeljima dostupan je i popis od 1350 knjiga za koje, po kriteriju PABBIS-a, postoji mogućnost da su „štetne” za njihovu djecu. Ono što je ovdje jako zanimljivo jest to da su pri dnu tablice navedeni izvori preuzimanja tog popisa knjiga, a jedan od njih je i ALA.⁵⁷ Isto tako, PABBIS se odriče svake odgovornosti zašto bi pojedina knjiga ugrožavala određene svjetonazore. Navode i da jedino roditelj može odlučiti je li knjiga prihvatljiva za njegovo dijete i nitko drugi - ni vlasti, ni škola ni učitelji, ali da jedino oni, kao roditelji, mogu uložiti žalbu, ali ne PABBIS.⁵⁸

Na stranici se nalazi i popis korisnih poveznica na kojima se roditelji mogu informirati o osporavanim knjigama.

Poseban odjeljak posvećen je vijestima, međutim posljednja objava na ovoj stranici je iz 2007. godine. Stranica djeluje poprilično zastarjela.

Problem osporavanja knjiga u Americi postoji već dugi niz godina što je razvidno iz danog pregleda u prijašnjem potpoglavlju, ali taj fenomen je posljednjih nekoliko godina u stalnom porastu, pogotovo u određenim saveznm državama. No, o statistici će biti malo više riječi u kasnijim poglavljima.

4. ZAŠTITA INTELEKTUALNIH SLOBODA

Prvi amandman američkog Ustava zabranjuje Kongresu donošenje zakona kojim bi se uspostavila državna religija ili koji bi zabranjivali slobodno ispovijedanje vjere. Štiti slobodu govora, tiska, okupljanja i pravo na podnošenje peticija Vladi radi ispravljanja nepravdi. Osnova je američkog demokratskog društva i dio je *Povelje prava (Bill of Rights)* koja je dodana Ustavu netom nakon donošenja, krajem 18. stoljeća.

Prvim amandmanom američkog Ustava zajamčene su intelektualne slobode, pravo svakog pojedinca na pristup informacijama, slobodu mišljenja, slobodu čitanja, pisanja i govora. Intelektualna sloboda temelj je demokratskog društva i zato je važno da živeći

⁵⁷ What is PABBIS List of Lists? // Parents Against Bad Books in Schools. Dostupno na: <http://www.pabbis.com/listoflistsintro.html> (25. 6. 2023.)

⁵⁸ Isto; Tablični popis A List of Lists of books that have been challenged or are controversial. // Parents Against Bad Books in Schools. Dostupno na: <http://www.pabbis.com/listoflistsbytitle1.htm> (25. 6. 2023.)

svoju slobodu, ne ugrožavamo slobodu druge osobe čije se mišljenje, svjetonazor ili religijsko uvjerenje razlikuje od našeg. Također, ovim se *Amandmanom* ograničava utjecaj Vlade kako ne bi ugrozila prava pojedinaca.⁵⁹

Jedna od ustanova čija je osnovna uloga pružanje informacija svojim korisnicima, svakako je knjižnica.

Druga institucija koja bi trebala biti „rasadnik demokratskih ideja” jest škola, a informacijsko središte škole jest školska knjižnica. No, ona može ograničiti prava svojih učenika na slobodu govora ako se time postižu legitimni obrazovni ciljevi, pogotovo ako se govorom jednoga učenika ugrožavaju prava drugih.

Međutim, škole svakako trebaju poštivati *Prvi amandman* i u svojem se radu voditi njime.

Vrhovni sud je presudio da učenički novinari imaju vrlo ograničena prava kada pišu za školske publikacije koje sponzoriraju škole, kao što su školske novine i godišnjaci. Škola može cenzurirati članke iz mnogih razloga, uključujući i situaciju kada školski dužnosnici smatraju da je tema neprimjerena. Neki su sudovi čak i donijeli odluke prema kojima škole mogu cenzurirati uredničke članke jer se školski dužnosnici ne slažu s izraženim stavovima. Međutim, u nekoliko saveznih država na snazi su zakoni koji pružaju veću zaštitu učeničkim novinarima, kao što su Kalifornija, Zapadna Virginija, Iowa i Kansas. Zakoni tih država imaju za cilj pružiti dodatne mjere zaštite za slobodu govora i tiska učeničkih novinara unutar školskog okruženja, nudeći snažniju razinu zaštite u usporedbi s ograničenim pravima priznatim od strane Vrhovnog suda. Važno je konzultirati specifične zakone svake države kako bi se razumio opseg tih zaštita i prava koja se pružaju učeničkim novinarima u različitim jurisdikcijama.⁶⁰

Shodno navedenom, svi pokušaji da se izluče knjige iz školskih ili gradskih knjižnica u izravnom su sukobu s *Prvim amandmanom* i napad su na intelektualne slobode. No, nisu samo u izravnom sukobu s *Prvim amandmanom*, već i s nekoliko drugih zakona ili propisa.

⁵⁹ First Amendment and Censorship. // American Librarby Association. Dostupno na: <https://www.ala.org/advocacy/intfreedom/censorship> (13. 6. 2023.) ; The Constitution. // The White House. Dostupno na: <https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/our-government/the-constitution/> (13. 6. 2023.)

⁶⁰ The First Amendment in Schools. // National Coalition Against Censorship. Dostupno na: <https://ncac.org/resource/first-amendment-in-schools> (13. 6. 2023.)

Osim *Prvog amandmana*, potrebno je spomenuti i povelju koju je donijela ALA 1939., a nadopunila ju je 1980. godine pod nazivom *Knjižnična isprava o pravima (Library Bill of Rights)*. Ta knjižnična povelja opisuje prava i slobode korisnika knjižnica, uključujući njihovo pravo na pristup informacijama i idejama bez cenzure. Godine 1953. ALA je izdala i dokument *Sloboda čitanja (The Freedom to Read)* kojim su, zajedno s izdavačima i knjižarima, utvrdili da je pravo svakog građanina SAD-a da kao korisnik knjižnice, neovisno o tematici knjige, dobije knjigu koju je zatražio.⁶¹

Pri ovoj organizaciji od 1967. godine djeluje i Ured za intelektualne slobode (*Office for Intellectual Freedom, OIF*) koji prikuplja podatke o broju osporavanih knjiga te vodi evidenciju i statistiku o njima.⁶²

Zakon o slobodi informacija (Freedom of Information Act, FOIA) pruža pojedincima pravo na pristup službenim dokumentima Vlade, promovirajući transparentnost i odgovornost.⁶³

Zakon o zaštiti djece na internetu (The Children's Internet Protection Act, CIPA) zahtijeva od škola i knjižnica koje primaju federalna sredstva za pristup internetu da poduzmu mjere za filtriranje ili blokiranje određenog sadržaja koji se smatra štetnim za maloljetnike. Međutim, također sadrži odredbe koje osiguravaju zaštitu intelektualne slobode i neometan pristup informacijama koje su zaštićene Ustavom.⁶⁴

Zakon o autorskom pravu u digitalnom tisućljeću (The Digital Millenium Copyright Act, DMCA) bavi se pitanjima autorskog prava u digitalnom dobu. Dok pruža zaštitu autorskog prava, također sadrži odredbe o pravednoj upotrebi, omogućujući zakonitu upotrebu autorskih materijala u svrhe poput kritike, komentara, novinskog izvještavanja, nastave, znanstvenih istraživanja ili istraživanja.⁶⁵

⁶¹ Library Bill of Rights. // American Library Association.

Dostupno na: <https://www.ala.org/advocacy/intfreedom/librarybill> (13. 6. 2023.) ; Stipčević, *Cenzura u knjižnicama*, 21-22.

⁶² Stipčević, *Cenzura u knjižnicama*, 22.

⁶³ What is FOIA? // FOIA. Dostupno na: <https://www.foia.gov/> (15. 6. 2023.)

⁶⁴ Children's Internet Protection Act. // Federal Communications Commission.

Dostupno na: <https://www.fcc.gov/consumers/guides/childrens-internet-protection-act> (15. 6. 2023.)

⁶⁵ The Digital Millenium Copyright Act. // U. S. Copyright Office.

Dostupno na: <https://www.copyright.gov/dmca/> (15. 6. 2023.)

5. AMERIČKO KNJIŽNIČARSKO DRUŠTVO I NJEGOVI PROGRAMI

Američko knjižničarsko društvo uvelike doprinosi promicanju slobode mišljenja i stavova, čak i onda kada nisu popularni u određenoj zajednici. Ovo je udruženje osnovano 1876., a od 1990-e godine prikuplja podatke o osporavanim knjigama.⁶⁶

Na njihovoj je internetskoj stranici dostupan popis od 10 najosporavanijih knjiga po godini od 2000. do 2022. godine. Također, dostupan je i popis najčešće osporavanih klasika i autora 20. stoljeća. Naveden je i prikaz zabilježenih slučajeva osporavanih knjiga po američkim državama od 2013. do 2022. godine. Na stranicama ove organizacije moguće se informirati o *Prvom amandmanu*, intelektualnim slobodama, pravima građana, djeteta i knjižničara. Također, izvor je i za informacije o pokušajima osporavanja knjiga i upute kako ih prijaviti ovoj organizaciji. Velika je podrška knjižničarima na svim razinama (školske, narodne, fakultetske itd. knjižnice) te im pruža informacije kako reagirati kada se suoče s osporavanjem knjiga. Ističu važnost pismenosti i slobode čitanja na svim razinama te nude razne programe kojima skreću pozornost na potencijalno osporavanje ili cenzuriranje. Sjedište im je u Chicagu i svake godine održavaju konferencije o brojnim problemima s kojima se suočavaju knjižničari u SAD-u, a jedan od gorućih je osporavanje knjiga.

Organiziraju i razne programe kao što su *Tjedan zabranjenih knjiga* koji se odvija jednom godišnje i okuplja brojne knjižničare, učitelje, novinare, književnike, izdavače, roditelje itd. čiji je cilj upozoriti na to koje se knjige osporavaju i zašto. Ova manifestacija u Americi je aktualna posljednjih 40 godina, a svake godine ima drugačiju temu. Ovogodišnja tema je *Neka sloboda čita (Let freedom read)*, a ALA je objašnjava ovim riječima: „Kada zabranjujemo knjige, zatvaramo čitatelje prema ljudima, mjestima i perspektivama. Ali kada se borimo za priče, oslobađamo moć koja se krije u svakoj knjizi. Oslobađamo raznolikost glasova koje treba čuti i scene koje treba vidjeti. Neka sloboda čita!“. Prilikom ove manifestacije, u knjižnicama diljem SAD-a govori se o knjigama koje su na ovaj ili onaj način bile osporavane, kako u današnje vrijeme, tako i tijekom povijesti. Ističe se napor knjižničara i njihove zasluge da većina knjiga koje se želi ukloniti s policama određenih knjižnica, ipak ostaje na policama.

⁶⁶ Top 10 Most Challenged Books List. // American Library Association. Dostupno na: <https://www.ala.org/advocacy/bbooks/frequentlychallengedbooks/top10/archive> (5. 9. 2023.)

Na njihovim se stranicama može pronaći i statistika - tko najčešće osporava knjige, u kojim se ustanovama najčešće određene knjige žele ukloniti s polica, statistika po godinama i državama.

Svake godine kroz svoje programe dodjeljuju priznanja ljudima i institucijama za iznimne zasluge na promicanju slobode i djelovanje na polju knjižničarstva.

Pri ovoj organizaciji djeluje i Ured za intelektualnu slobodu (OIF) koji prikuplja podatke o broju osporavane knjižnične građe, vodi evidenciju i statistiku o njima.

ALA je aktivna na društvenim mrežama, ali ne broji toliko pratitelja kao npr. M4L. Ovu se udrugu također može poduprijeti kupovinom određenih promotivnih materijala, pogotovo onih o *Tjednu zabranjenih knjiga*.⁶⁷

6. OSPORAVANE KNJIGE U AMERICI OD 2000. DO 2022. GODINE

Istraživanje za potrebe ovog istraživačkog rada provedeno je pomoću prikupljanja podataka te analize prikupljenih podataka. Statistički podaci preuzeti su s ALA-ine internetske stranice, kao i grafikoni u Prilozima 2, 3 i 4 koji prikazuju pokušaje osporavanja knjiga po najčešćim razlozima, osporavateljima te institucijama koje su najčešće na udaru uklanjanja knjiga za razdoblje od 2000. do 2009. godine. Tablica u Prilogu br. 1 izrađena je na temelju podataka dostupnih na stranicama istog društva, a pokazuje broj osporavanih knjiga po godinama, od 2001. do 2022. godine. Tablica u Prilogu broj 5 pokazuje broj od 10 osporavanih knjiga koje su se u razdoblju od 2001. do 2022. u pet i više navrata našle na ALA-inom popisu 10-najosporavanijih knjiga po godini i izrađena je na temelju podataka na njezinoj stranici. Cilj je ovog rada prikazati veliki porast fenomena osporavanja knjiga u SAD-u, posebice u 2021. i 2022. godini. Statistika koju ALA donosi iznimno je važna jer se primjećuje porast pokušaja uklanjanja knjiga iz knjižnica diljem SAD-A u 2022. godini za 38% u odnosu na 2021. Dokumentirana su 1269 zahtjeva za uklanjanjem knjiga i ostale knjižnične građe iz knjižnica u 2022. godini, što je najveći zabilježeni broj otkako je ALA počela prikupljati podatke o osporavanim knjigama u knjižnicama prije više od 20 godina. Broj prijavljenih pokušaja uklanjanja knjiga u 2022. gotovo je udvostručen u odnosu na 729 slučajeva prijavljenih u prethodnoj godini.

⁶⁷ Banned Books Week. // American Library Association.
Dostupno na: <https://www.ala.org/advocacy/bbooks/banned> (5. 9. 2023.)

Rekordan broj od 2571 naslova bio je meta osporavatelja, što predstavlja povećanje od 38% u odnosu na 1858 naslova koje su osporavatelji pokušali ukloniti u 2021. godini. Od prijavljenih slučajeva, 58% je bilo usmjereno na knjige i ostalu knjižničnu građu u školskim knjižnicama ili na knjige ili materijale u nastavnim programima, dok je 41% slučajeva bilo usmjereno na materijale u narodnim knjižnicama. Također, primijećeno je da se u pojedinom pokušaju osporavanja knjiga prije 2021. većinom pokušalo ukloniti iz knjižnice samo jedan naslov, dok se u 2022. godini u 90% slučajeva u jednom pokušaju osporavanja pokušalo ukloniti više naslova odjednom. Od tih 90%, u 12% slučajeva u jednom se pokušaju pokušavalo osporiti od 2 do 9 knjiga, 38% ih je odjednom pokušalo ukloniti 10 do 99 knjiga, a u 40% pokušaja su odjednom htjeli s polica ukloniti 100 i više knjiga.⁶⁸

Usporedbom podataka po različitim godinama u tablici iz Priloga 1, može se primijetiti da je broj osporavanih knjiga u SAD-u 2001. godine iznosio 448, a 2022. 1269. Dâ se zaključiti da se broj osporavanih knjiga i ostale knjižnične građe u proteklih 20 godina povećao za gotovo 2 puta tj. 183,04%.

Prema prilogima 2, 3 i 4 razvidno je da su najčešći inicijatori uklanjanja knjiga iz knjižnica roditelji, skrbnici ili udruženja roditelja, što ide i u prilog poglavlju broj 3 koje tematizira rastući roditeljski pokret u SAD-u. Također, najčešće se nastoji ukloniti knjige ili građu iz školskih i narodnih knjižnica, a tri najčešća razloga osporavanja jesu seksualno eksplicitni sadržaj, uvredljiv jezik i neprilagođenost sadržaja uzrastu.

Prema podacima dostupnima na ALA-inim stranicama, države koje prednjače u pokušajima uklanjanja knjiga s polica jesu Teksas, Oregon, Kalifornija, Pensilvanija i Florida. U protekloj, 2022. godini, jedine dvije države u kojima nije zabilježen slučaj osporavanja jesu Delaware i Nevada.⁶⁹

U Prilogu 5 navedeno je 10 knjiga koje su se našle 5 i više puta na ALA-inom popisu 10 najosporavanijih knjiga od 2000. do 2022. godine. Na vrhu tablice jest knjiga Shermana Alexieja *Apsolutno istinit dnevnik Indijanca na određeno vrijeme* koja se 10 puta našla na popisu. Na drugom je mjestu knjiga Justina Richardsona i Petera

⁶⁸ ALA reports record number of demands to censor library books and materials in 2022. // American Library Association.

Dostupno na: <https://www.ala.org/advocacy/bbooks/book-ban-data> (5. 9. 2023.)

⁶⁹ Prema podacima dostupnima na: Challenges to the Freedom to Read, 2013-2022. // American Library Association. Dostupno na: <https://public.flourish.studio/story/1882667/> (5. 9. 2023.)

Parnella, *Tango čini troje* koja se na popisu našla devet puta. Osam puta na popisu se našao *Charlijev svijet* Stephena Chboskog, sedam puta *Čokoladni rat* Roberta Cormiera, a šest puta *Najplavije oko* Tonija Morrisona i serijal knjiga za djecu o *Kapetanu Gaćeši* Dava Pilkeyja. Pet su se puta na tom popisu našle i sljedeće knjige: *Alice* Phyllisa Reynoldsa Naylora, *U traganju za Alaskom* Johna Greena, *Drama* Raine Telgemeier te *George* Alexa Gina.

U ovom je dijelu rada dan pregled pet književnih djela koja su se u više navrata u proteklih dvadeset godina našla na ljestvici 10 najosporavanijih knjiga prema ALA-inoj statistici. Većina izdvojenih knjiga pokriva barem jedan od tipičnih razloga osporavanja, kao što su: seksualno eksplicitan sadržaj, homoseksualnost, neprimjereno uzrastu, rasizam, politički svjetonazori, nasilje, poziv na destruktivno ponašanje, antiobiteljski, antipolicijski, nemoralnost, upotreba opijata (droga) itd.

6.1. John Green, *U traganju za Alaskom* (*Looking for Alaska*)

U traganju za Alaskom knjiga je Johna Greena koja se već pet puta nalazila na popisu osporavanih knjiga u posljednjih 10 godina i to 2012., 2013., 2015., 2016. i 2022.⁷⁰

Tinejdžerska knjiga Johna Greena prati odlazak petnaestogodišnjeg Milesa Haltera iz roditeljskog krila, s Floride u Alabamu u internat. U internatu upoznaje svog cimera, Chipa Martina, samoprozvanog Pukovnika koji ga proziva Bucom i uvodi ga u tajne društvenog života internata. Pukovnik ga uključuje i u svoje društvo koje sačinjavaju Alaska i Takumi. Alaska, po kojoj je i cijela knjiga dobila ime, a u koju se Bucu zaljubi na prvi pogled, naizgled je buntovnica kod koje se sve može nabaviti u internatu - alkohol, marihuana i cigarete, a zapravo je duboko nesretna djevojka kojoj je, u osmoj godini života, majka umrla na rukama od napada aneurizme. Živi u neprestanoj krivnji za majčinu smrt, a to je i odvede u smrt. Shvativši da na godišnjicu majčine smrti nije otišla na njezin grob, sjedne pijana u auto i udari u policijski auto koji je stajao nasred ceste signalizirajući obilazak zbog nesreće koja se prethodno dogodila.

Razlozi zbog kojih ova knjiga nije bila poželjna na policama su scene u romanu koje su pretjerano eksplicitne i neprikladne za tinejdžersku populaciju te bi ih mogle nagnati da eksperimentiraju sa svojom seksualnošću. Također, glavni likovi konzumiraju alkohol i cigarete što je isto jedan od navedenih razloga zbog kojih je ovu knjigu

⁷⁰ Vidjeti Prilog 5, op. a.

potrebno ukloniti s polica školskih knjižnica. U razlozima koje ALA navodi u popisu osporavanih knjiga iz 2022. godine dodano je još da sadrži i rodno-spolne teme: LGBTQIA+, iako u knjizi nisu uopće zastupljene. Knjiga tematizira tipične tinejdžerske probleme i izazove, prihvaćanje alkohola i cigareta kao „ulaznice u određeno po godinama jednako društvo” te prve ljubavi. U potonjem smislu isprepleten je neiskvareni dječjački duh s otkrivanjem seksualnosti. Alaska je, sa svojih 15-16 godina, iskusna mladica koja „jako voli seks i zna sve o njemu”, te to više puta naglašava. Najeksplicitnija scena jest ona u kojoj Sara priupita Milesa je li ga ikad itko oralno zadovoljio. S obzirom na to da su oboje neiskusni, Alaska Milesu i Sari opiše oralno zadovoljavanje muškarca na primjeru paste za zube. Sara oprimjereno ponovi na Milesovim intimnim dijelovima i tako on doživi svoj prvi vrhunac. Miles sanja Alasku nakon njezine smrti bez odjeće.

Neki od primjera uklanjanja ove knjige jesu da je 2022. godine bila jedna od 76 naslova koju je u školi *Davis School District* pokušalo ukloniti udruženje roditelja *Ujedinjeni roditelji Utaha (Utah Parents United)*, a u školskom okrugu Bremen grupa *Ljubičasti za roditelje Indiane (Purple for Parents Indiana)*. Razlog osporavanja u prvom je slučaju bio LGBTQIA+ sadržaj i seksualno eksplicitne scene, a u drugom je navedeno da je knjiga pornografska.⁷¹

6.2. Angie Thomas, *Taj hejt u glavi (The Hate U Give)*

Taj hejt u glavi Angie Thomas još je jedan od nepoželjnih romana na listi. Riječ je o Afroamerikanki Starr, tinejdžerici, koja se vraća s tuluma s prijateljem Khalilom. Oboje su otišli s tuluma jer je na njemu došlo do pucnjave. Pored mjesta na kojem je Khalil parkirao, zaustavlja se policijski automobil. Policajac naloži njezinom prijatelju da izađe iz auta. Khalil to i napravi, ali nevoljko, nije baš najpristojniji prema policajcu. Policajac se vrati do svog automobila, a Khalil provjerava je li Starr dobro, ali se pomaknuo, a policajac je u njega ispalio tri hica iz pištolja. Khalil ostaje na mjestu mrtav, a policajac uperi pištolj i u Starr. Srećom, dolaze kola hitne pomoći i druga policijska patrola te Starr preživi to iskustvo, ali je traumatizirana za cijeli život.

⁷¹ Banned Books 2003 – Looking for Alaska. // Marshall Libraries. Dostupno na: <https://www.marshall.edu/library/bannedbooks/looking-for-alaska/> (9. 9. 2023.)

Kako priča odmiče, tako saznajemo da Starr i njezina braća idu u posebnu školu koja nije u njihovom kvartu jer ih roditelji žele zaštititi od droge i opasnog okruženja.

Starr je, nažalost, i u ranijoj dobi doživjela traumu - prijateljica joj je pred očima ubijena dok su se igrale pokraj fontane. S jedne strane, Starr nosi odgovornost grupe koju predstavlja, a s druge se suprotstavlja policijskom aparatu i medijskoj hajki na pokojnog prijatelja. Dok se neimenovanog policajca ubojicu na medijima prikazuje kao dobrog supruga i još boljeg oca, Khalila se uobličuje u priču uličnog dilera koji je policajcu ugrozio život. Unatoč svim njezinim naporima, ali i naporima braniteljica April O'rah, porota oslobađa policajca te nastaju veliki prosvjedi u njihovom kvartu. Starr postaje heroina prosvjeda, stoji na autu, govori u razglas što se dogodilo one noći kada je Khalil ubijen i vraća policiji bačeni suzavac.

Knjiga je izdana 2017. i već je tada osporavana, kao i godinu nakon te 2020. i 2021. godine i to zbog antipolicijske politike, vulgarnog jezika, spominjanja droge i seksualnih prizora, a iz nekih je knjižnica i školskih kurikuluma izbačena. Istovremeno, osvojila je brojne nagrade, bila jedna od najtraženijih knjiga na portalu *Goodreads* te je po njoj snimljen i film. Može se spomenuti slučaj iz 2022. godine u Edgertonu u Minnesoti kada su roditelji izrazili svoju zabrinutost zbog uključivanja knjige u nastavni program učenika prvih razreda zbog psovki, konzumacije opijata i tematike seksualne prirode. Ravnatelj je odgodio odluku dok svi članovi školskog odbora na pročitaju knjigu, a nakon što su je pročitali uklonjena je iz nastavnog programa za taj razred zbog vulgarnosti i antipolicijskih stavova.⁷²

6.3. Stephen Chbosky, *Charlijev svijet (The Perks of Being a Wallflower)*

Charlijev svijet, tinejdžerski je epistolarni roman Stephena Chboskog u kojem tinejdžer Charlie šalje pisma svom izmišljenom prijatelju, na nepoznatu adresu. Objavljen kasnih devedesetih, još uvijek plijeni pažnju kao da je tek nedavno objavljen. Zašto? Zbog prikaza seksualnog zlostavljanja, seksualno eksplicitnih scena, upotreba droga i vulgarnog jezika, a našao se osam puta na ALA-inom popisu deset najosporavanijih knjiga u protekle dvadeset i dvije godine.⁷³

⁷² Banned Books 2003 – The Hate U Give. // Marshall Libraries.

Dostupno na: <https://www.marshall.edu/library/bannedbooks/the-hate-u-give/> (9. 9. 2023.)

⁷³ Top 10 Most Challenged Books List. // American Library Association.

Charlie je nadareno dijete, potencijalno neurodivergentno, koje kreće u srednju školu i pokušava steći društvo. Donedavno je imao prijatelja Michaela, ali se taj dečko objesio i Charlieju jako nedostaje jer mu je bio jedini prijatelj. Jako mu nedostaje i teta Helen koja je umrla u prometnoj nesreći na njegov sedmi rođendan - išla mu je kupiti još jedan poklon.

Iako je tek krenuo u prvi razred srednje škole, priključi se društvu maturanata s kojima se počinje družiti. Počne pušiti, izlazi s društvom na tulum, spoznaje i to da mu je jedan od prijatelja, Patrick, homoseksualac. Kako knjiga odmiče, saznajemo da profesor engleskog Bill, potiče Charlieja na veću angažiranost na nastavi Engleskog jezika jer uviđa da je talentiran za pisanje. Doznajemo da je Charliejev brat uspješan nogometaš, da je Charlijeva sestra pobacila nakon što ju je dečko ostavio, da je Charlie isprobao LSD i marihuanu, da je njegovog tatu i tetu tukao očuh sve dok bakin brat i njegovo društvo nisu zatukli njega, te da je tetu Helen zlostavljao obiteljski prijatelj dok je bila dijete, a kasnije je konzumirala drogu i alkohol, te da je i njegovu mamu i tetu Helen njihov otac tukao. A ono najgore što saznajemo na samom kraju jest da je teta Helen zlostavljala Charlieja kada ga je čuvala dok je bio dijete.

Međutim, ova knjiga ima jednu snažnu poruku: „Čini se da smo ovakvi kakvi jesmo iz niza razloga. A većinu njih možda nikada nećemo doznati. Ali čak i ako nismo bili u mogućnosti odabrati odakle dolazimo, ipak možemo odabrati kamo ćemo odatle krenuti. Još uvijek možemo izabrati što ćemo učiniti. I možemo pokušati osjećati se dobro zbog toga.”⁷⁴

Neki od primjera pokušaja uklanjanja knjige jesu da je godine 2022. baka jednog srednjoškolca zatražila uklanjanje knjige iz nastavnog programa škole u Springfieldu zbog seksualno eksplicitnog sadržaja, upotrebe opijata, pobačaja i samoubojstva, a 2019. u školskom okrugu Beaverton u Oregonu jedan je roditelj zatražio uklanjanje iz nastavnog programa zbog lošeg utjecaja na tinejdžere.⁷⁵

Dostupno na: <https://www.ala.org/advocacy/bbooks/frequentlychallengedbooks/top10/archive> (15. 6. 2023.); Vidjeti Prilog 5, op. a.

⁷⁴ Chbosky, S. *Charlijev svijet*. Zagreb : Algoritam, 2014., 201-202.

⁷⁵ Banned Books 2003 – The Perks of Being a Wallflower. // Marshall Libraries. Dostupno na: <https://www.marshall.edu/library/bannedbooks/the-perks-of-being-a-wallflower/> (9. 9. 2023.)

6.4. Sherman Alexie, *Apsolutno istinit dnevnik Indijanca na određeno vrijeme* (*The Absolutely True Diary of a Part-Time Indian*)

Apsolutno istinit dnevnik Indijanca na određeno vrijeme napisan je kao dnevnik četrnaestogodišnjaka Arnolda Juniora Duha. Junior je Indijanac koji živi u rezervatu Spokane Indijanaca, u gradu Wellpinitu, sa svojom obitelji. Od rođenja je imao zdravstvenih problema, žrtva je vršnjačkog nasilja od kojega ga jedino brani druga žrtva roditeljskog nasilja, ali nasilnik nad vršnjacima, njegov najbolji prijatelj Rowdy. Bacivši knjigu na učitelja matematike, gospodina P., upada u nevolju i suspendiran je iz škole. Međutim, iako je učitelju slomio nos, učitelj dolazi do njega i ohrabruje ga da ode iz rezervata i da se i dalje bori, da ne odustaje od života, kao što su brojne generacije Indijanaca prije njega, uključujući i njegovu obitelj, odustale: „Nisi gubio nadu. A sada tu nadu moraš odnijeti nekamo gdje i drugi ljudi imaju nadu.“, „Nalazit ćeš sve više i više nade što dalje i dalje odeš od ovog otužnog, otužnog, otužnog rezervata.”⁷⁶ U tom otužnom rezervatu veliki broj ljudi ne radi ništa ili zarađuje na kockanju, a dobar dio njih je ovisan o alkoholu ili drogi. Stoga se Arnold premjesti u drugu školu u Reardanu, udaljenu 35 kilometara, pretežno bjelačku, u kojoj ga nakon početnog obračuna s popularnim društvom predvođenim Rogerom i njegovim rasističkim izjavama, jako dobro prihvate. Junior voli crtati te sve o čemu piše oprimjeruje crtežima. Najprije se sprijatelji s razrednim vunderkindom, Gordyjem, a kasnije ga i učitelji i ostali učenici dobro prihvate te zaigra i u košarkaškoj ekipi.

Međutim, njegov život nije kao život ostale djece iz reardanske srednje škole - uspjeh je ako uspije doći u školu, u istoj godini izgubi troje bliskih ljudi - baku, sestru i tatinog prijatelja Eugenea. Unatoč tomu što je odlazak u drugu srednju školu izazvao razdor među prijateljima, Arnold Junior u konačnici obnavlja prijateljstvo s prijateljem Rowdyjem koji mu odaje priznanje da je pravi nomad, kao što su bili i njihovi preci: „Ti si poput starih nomada“, rekao je Rowdy. „Nastavit ćeš obilaziti svijet u potrazi za hranom i vodom i pašnjacima. To je prilično cool.”⁷⁷

Iako možda djeluje kao lako tinejdžersko štivo, u ovom poluautobiografskom romanu, Alexie je dotaknuo različite osjetljive teme - odnos Amerikanaca prema domorodačkom stanovništvu, život ili životarenje Indijanaca u rezervatima, problemi

⁷⁶ Alexie, S., *Apsolutno istinit dnevnik Indijanca na određeno vrijeme*, Zagreb : Algoritam, 2010., 44-45.

⁷⁷ Isto, 205.

alkoholizma u toj zajednici, odnosi između različitih rasa, vjerski pogledi itd. Stoga se od same objave 2007. godine, već 10 puta našao na listi 10 najosporavanijih knjiga u Americi⁷⁸ i to zbog vulgarnog jezika, jezika neprimjerenog uzrastu za koji je namijenjen, seksualnih aluzija (tinejdžer koji masturbira), tema kojima se bavi - siromaštvom, odnosom prema Indijancima, njihovoj tradiciji i kulturi, problemom alkoholizma, drogiranja i kockanja, vjerskih pogleda i nasilja. Istodobno je knjiga dobitnica nagrade *National Book Award*, a po njoj je 2013. godine snimljen i film. Kao primjer osporavanja može se spomenuti slučaj iz 2022. godine iz školskog okruga Hasting-on-Hudson. Školski okrug prekinuo je nastavu nakon što su primili pritužbe afroameričkog učenika da im je profesor na satu Engleskog jezika pročitao ulomak iz ove knjige koji je sadržavao rasističku šalu koja je sadržavala riječ „nigger“. Kako okrug nije stao u obranu učitelja, nego učenika, učitelj je dao otkaz na tom radnom mjestu.⁷⁹

6.5. Dav Pilkey, *Kapetan Gaćeša (Captain Underpants)* - serijal

Kapetan Gaćeša serijal je romana za djecu o nestašlucima dječaka Darka i Marka popraćene stripom. Darko i Marko su sretni čim mogu napraviti što veću psinu, a sami izrađuju simpatičan strip o kapetanu Gaćeši. Kapetan Gaćeša prototip je superjunaka, ali i poruga istima - naime on „spašava“ svijet hodajući okolo s plaštem, ali u gaćama! Kada tajnica škole ne primijeti, dječaci se ušuljaju u njezin ured, kopiraju svoj strip i prodaju ga na školskom igralištu. Međutim, prilikom jedne utakmice, naprave ogromnu psinu te ih ovaj put ravnatelj, gospodin Trp, ulovi u mutnom. Da ne bi pokazao snimku nogometnoj momčadi, dječaci neumorno izvršavaju poslove koje im zada Trp i gotovo dva mjeseca ne rade spačke. Međutim, nabave hipnotizirajući prsten, navedu ravnatelja da misli da je gospodin Gaćeša i onda pustolovina počinje.

Navedeno štivo našlo se među 10 najosporavanijih knjiga u SAD-u 2002., 2004., 2005., 2012., 2013. i 2018. godine⁸⁰ i to zbog navođenja djece na „neprikladno/poremećeno/ometajuće ponašanje“, a dio *Kapetan Gaćeša i senzacionalna saga o sir Smradonji (Captain Underpants and the Sensational Saga*

⁷⁸ Vidjeti Prilog 5, op. a.

⁷⁹ Banned Books 2003 – The Absolutely True Diary of a Part-Time Indian. // Marshall Libraries. Dostupno na: <https://www.marshall.edu/library/bannedbooks/the-absolutely-true-diary-of-a-part-time-indian/> (9. 9. 2023.)

⁸⁰ Vidjeti Prilog 5, op. a.

of *Sir Stinks-A-Lot*) dovedena je na sklizak teren jer je uključivala istospolni par. Naime, Darko i Marko u tom nastavku odlaze u budućnost pomoću vremeplova i susreću starije verzije sebe. U toj budućnosti, Marko ima suprugu, a Darko supruga. Tako je, primjerice, Udruga roditelja i učitelja osnovne škole Arborwood odlučila ukloniti taj nastavak knjige sa svog sajma knjiga kada su obaviješteni da knjiga sadrži lik koji je homoseksualac.⁸¹

7. ZAKLJUČAK

U ovom je radu prikazan fenomen osporavanja knjiga u SAD-u u 21. stoljeću. Kao uvod u samu tematiku dano je objašnjenje cenzure koja dolazi od vlasti, dok osporavanje dolazi od pojedinaca ili skupina koje smatraju da određena knjiga nije prikladna za mjesto na kojem se nalazi, a to su, najčešće, narodna i školska knjižnica. Iako različite, imaju zajednički cilj – ukloniti knjige s polica, onemogućiti pristup knjigama, pristup informacijama i pravu na odabir svakog pojedinca da čita što želi.

Malo je vjerojatno da će se osporavanje dogoditi u nedemokratskoj državi u kojoj su gotovo sve sfere ljudskog života kontrolirane, ali je izglednije da će se dogoditi u demokratskim državama u kojima su građani svjesniji uloge knjižnica u društvu, kao što je to Stipčević objasnio u svojoj knjizi *Cenzura u knjižnicama*, i kao što je to slučaj SAD-a, zbog čega je i odabran kao primjer za ovaj rad.

Posljednjih je godina u SAD-u došlo do velikog porasta udruženja roditelja koji osporavaju knjige, pogotovo njihovih nastojanja u kontroliranju nastavnih materijala i građe školskih i narodnih knjižnica. Kao skupina koja najčešće osporava knjige, djelujući kroz udruženja, polučuju i veće uspjehe u svojem naumu, a povećava se i broj naslova koje nastoje osporiti u jednom pokušaju.

Kao što Knox u svojoj knjizi *Zabranjivanje knjiga u Americi u 21. stoljeću* ističe, roditelji često kao razloge osporavanja navode da djeci treba postavljati granice, da su oni ti koji trebaju biti stalno uključeni u život svoje djece, a ne učitelji i knjižničari. Potonji bi im upravo trebali dati podršku u tome, da djeca prihvate vrijednosti koje oni, njihovi roditelji, imaju. A ako ih uče drugome i drugačijem ili ih potiču na čitanje vulgarnih i

⁸¹ McCabe C. Michigan Elementary School Bans *Captain Underpants* over Gay Character. // Comic Book Legal Defense Fund. 2015. // Dostupno na: <https://cbldef.org/2015/10/michigan-elementary-school-bans-captain-underpants-over-gay-character/> (9. 9. 2023.)

opscenih knjiga, onda ne vrše svoju dužnost, iako ih, oni, roditelji, plaćaju kao porezni obveznici. Smatraju da će njihova djeca, čitajući takve knjige, razviti neke ideje i provesti ih u djelo, potaknuta onim što su pročitala. Da se sama djeca često po ovom pitanju ne slažu s roditeljima, potvrđuje i činjenica da su djeca u više navrata stajala u obranu knjige.⁸²

Postavlja se pitanje koji je sljedeći korak ako u jednoj demokratskoj zemlji dolazi do porasta uklanjanja knjiga s polica, jačanja desne političke struje i povezivanja samih udruženja roditelja s njima uoči sljedećih američkih izbora za predsjednika, 2024. godine?

Kao suprotnost konzervativnijem SAD-u, s druge strane postoje i udruženja poput ALA-e koja stalno ukazuju na razinu ovog problema kroz aktivnosti i događanja koja organiziraju, a od kojih je najpoznatiji *Tjedan zabranjenih knjiga* u kojem se u različitim knjižnicama diljem SAD-a čitaju knjige koje su ili bile zabranjene ili osporavane. Samim time potvrđuje se i Vejentov učinak opisan pri početku rada – ako je knjiga nedostupna, slabo dostupna ili zabranjena, povećava se i samo zanimanje na nju.

Kao prigodnu završnicu ovog rada, u duhu predstojećeg *Tjedna zabranjenih knjiga*, i napora koji knjižničari ulažu u njegovo održavanje, spomenimo njihov ovogodišnji slogan: „Neka sloboda čita“, a neka sam čitatelj odluči što je za njega prikladno.

⁸² Neki od primjera stajanja učenika u obranu knjige mogu se pročitati na: Banned Books 2003 – The Hate U Give. // Marshall Libraries. Dostupno na: <https://www.marshall.edu/library/bannedbooks/the-hate-u-give/> (9. 9. 2023.)

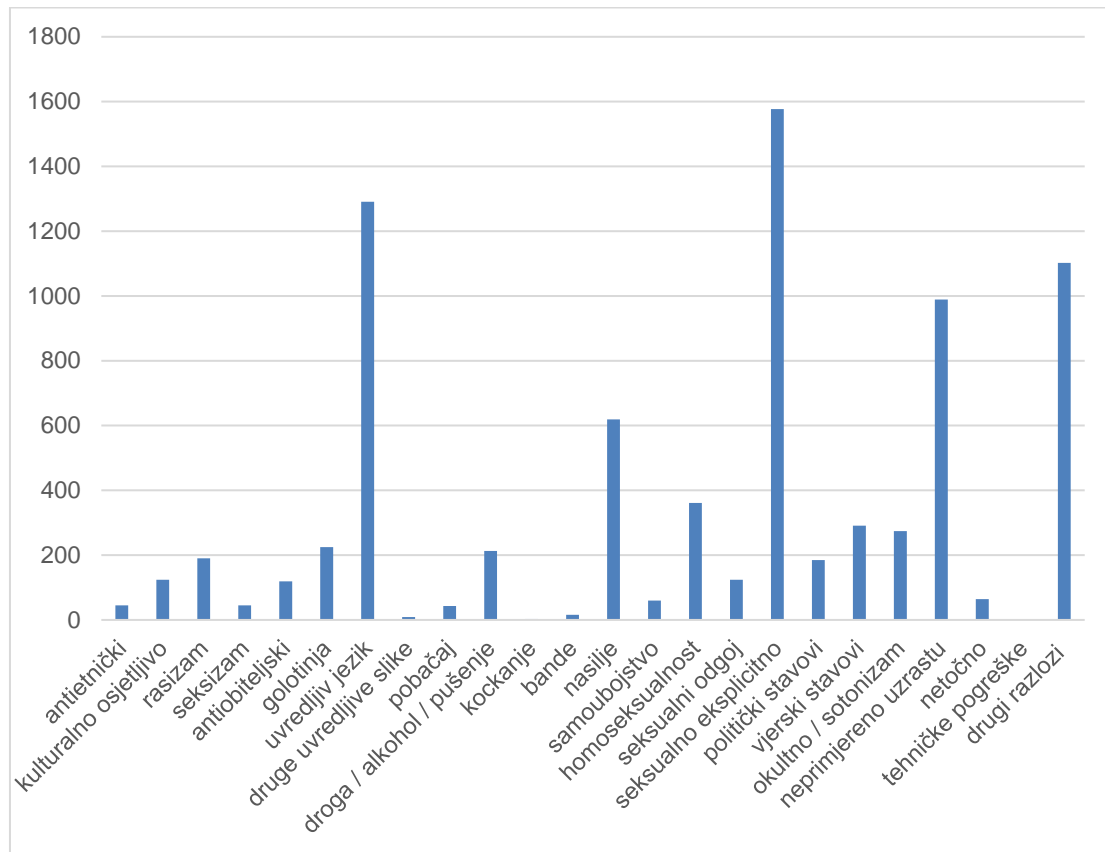
8. PRILOZI

Prilog 1 – Pokušaji ograničavanja pristupa knjigama u SAD-u po godinama⁸³

godina	broj pokušaja osporavanja
2001.	448
2002.	515
2003.	458
2004.	547
2005.	405
2006.	546
2007.	420
2008.	513
2009.	460
2010.	348
2011.	326
2012.	464
2013.	307
2014.	311
2015.	275
2016.	323
2017.	354
2018.	344
2019.	377
2020.	156
2021.	729
2022.	1269

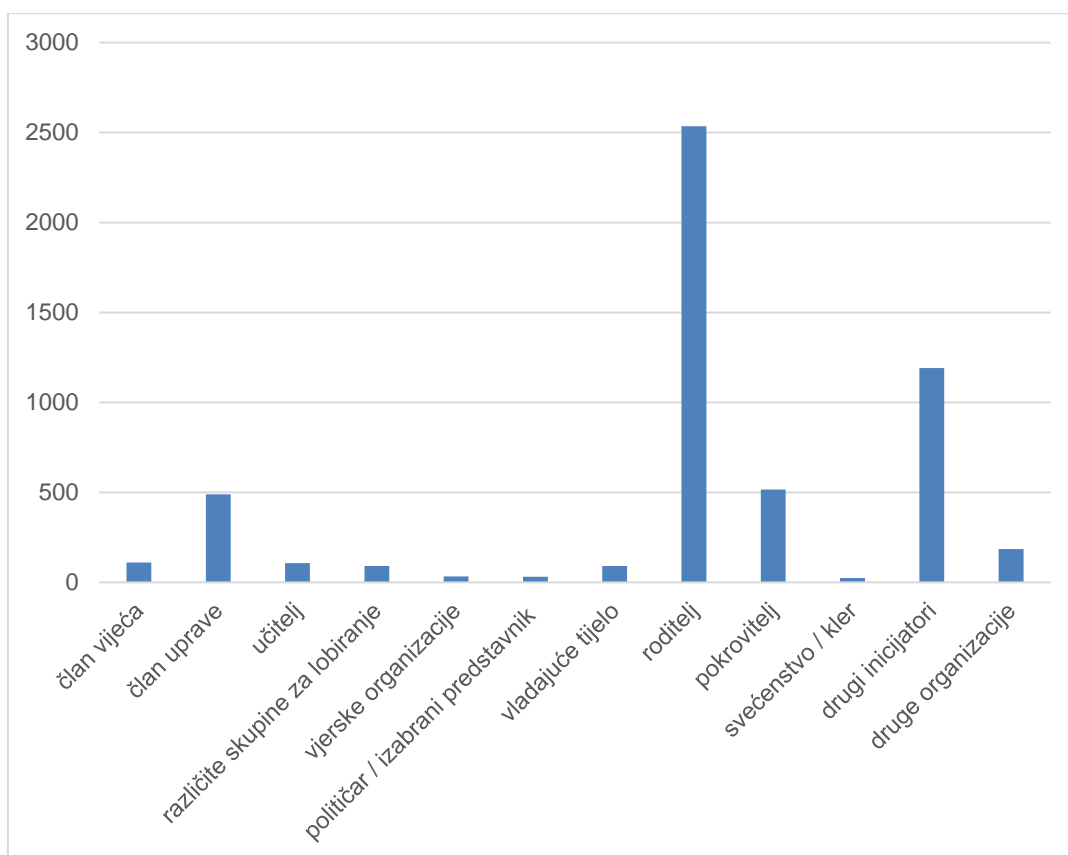
⁸³ Top 10 Most Challenged Books List. // American Library Association.
Dostupno na: <https://www.ala.org/advocacy/bbooks/frequentlychallengedbooks/top10/archive>
(5. 9. 2023.)

Prilog 2 – Pokušaji osporavanja knjiga od 2000. do 2009. po razlozima osporavanja⁸⁴

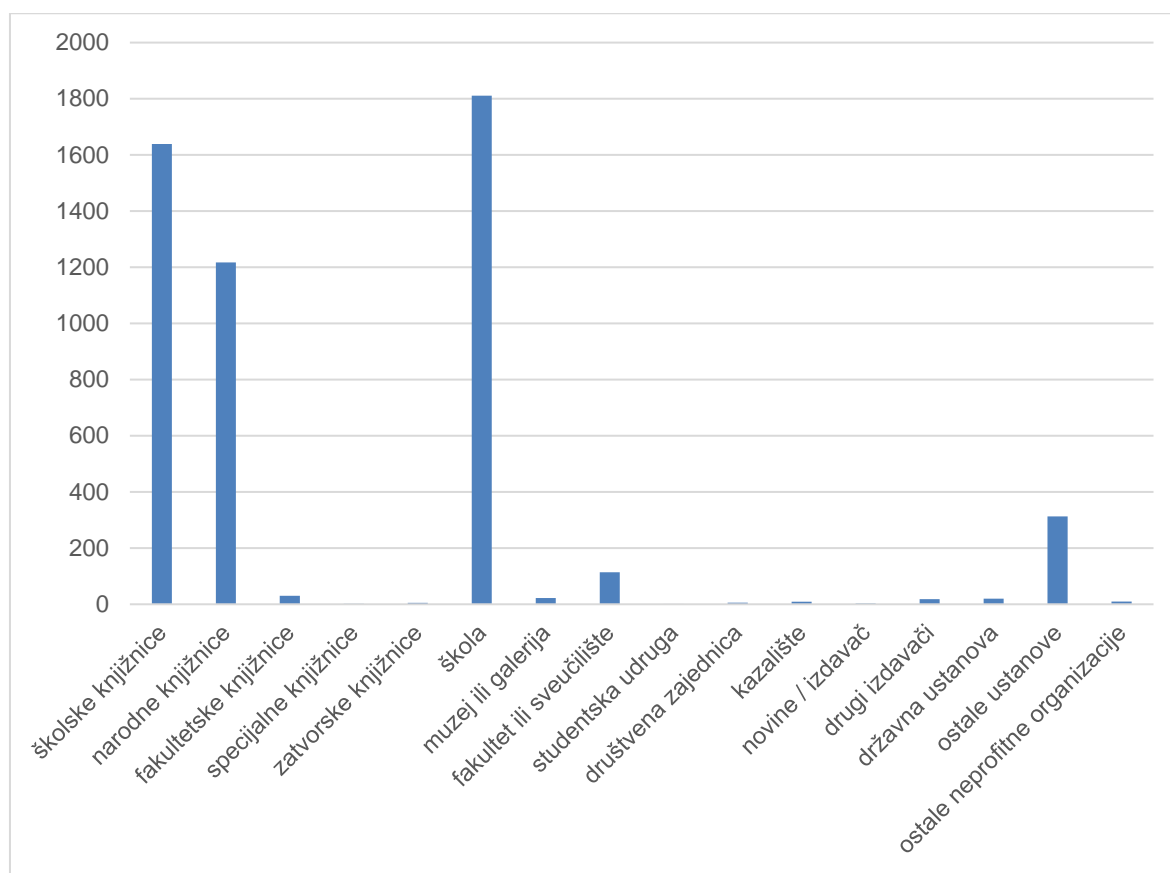
⁸⁴ Number of challenges by reasons, initiator, & institution, 2000-09. // American Library Association. Dostupno na: <https://www.ala.org/advocacy/bbooks/frequentlychallengedbooks/statistics/2000-09#reasons2000> (5. 9. 2023.)

Prilog 3 – Oспорavanje knjiga po inicijatorima od 2000. do 2009. godine⁸⁵

⁸⁵ Isto

Prilog 4 – Oспорavanje knjiga po institucijama od 2000. do 2009. godine ⁸⁶

⁸⁶ Isto

Prilog 5 – Popis 10 najosporavanijih knjiga od 2000. do 2022.⁸⁷

	Autor i naslov knjige:	Broj koliko puta se našao među 10 najosporavanijih knjiga od 2000. do 2022. i koje godine prema ALA-inoj statistici:
1.	Sherman Alexie, <i>Apsolutno istinit dnevnik Indijanca na određeno vrijeme</i> (<i>The Absolutely True Diary of a Part-Time Indian</i>)	10 (2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2017., 2018., 2020., 2021., 2022.)
2.	Justin Richardson, Peter Parnell, <i>Tango čini troje</i> (<i>And Tango Makes Three</i>)	9 (2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2012., 2014., 2017., 2019.)
3.	Stephen Chbosky, <i>Charlijev svijet</i> (<i>The Perks of Being a Wallflower</i>)	8 (2004., 2006., 2007., 2008., 2009., 2013., 2014., 2022.)
4.	Robert Cormier, <i>Čokoladni rat</i> (<i>The Chocolate War</i>)	7 (2001., 2002., 2004., 2005., 2006., 2007., 2009.)
5.	Dav Pilkey, <i>Kapetan Gaćeša</i> (<i>Captain Underpants</i>) serijal	6 (2002., 2004., 2005., 2012., 2013., 2018.)
5.	Toni Morrison, <i>Najplavije oko</i> (<i>The Bluest Eye</i>)	6 (2006., 2013., 2014., 2020., 2021., 2022.)
6.	Phyllis Reynolds Naylor, <i>Alice</i> serijal	5 (2001., 2002., 2003., 2006., 2011.)
6.	John Green, <i>U traganju za Alaskom</i> (<i>Looking for Alaska</i>)	5 (2012., 2013., 2015., 2016., 2022.)
6.	Raina Telgemeier, <i>Drama</i>	5 (2014., 2016., 2017., 2018., 2019.)
6.	Alex Gino, <i>George</i>	5 (2016., 2017., 2018., 2019., 2020.)

⁸⁷ Tablica je sastavljena na temelju podataka sa: Top 10 Most Challenged Books List. // American Library Association.

Dostupno na: <https://www.ala.org/advocacy/bbooks/frequentlychallengedbooks/top10/archive>

(5. 9. 2023.) i ALA reports record number of demands to censor library books and materials in 2022.

// American Library Association. Dostupno na: <https://www.ala.org/advocacy/bbooks/book-ban-data> (5. 9. 2023.)

SAŽETAK

Prvi amandman američkog Ustava zabranjuje Kongresu donošenje zakona kojim bi se uspostavila državna religija ili koji bi zabranjivali slobodno ispovijedanje vjere. Štiti slobodu govora, tiska, okupljanja i pravo na podnošenje peticija Vladi radi ispravljanja nepravdi. Osnova je američkog demokratskog društva i dio je Povelje prava koja je dodana Ustavu netom nakon donošenja, krajem 18. stoljeća.

Unatoč tome, proteklih nekoliko godina u Sjedinjenim Američkim Državama primijećen je porast slučajeva osporavanja knjiga. Takve se knjige nastoji ukloniti ili ograničiti njihovu dostupnost, najčešće na inicijativu/prigovor pojedine osobe ili grupe. Najčešće se knjige pokušava izlučiti iz knjižnica ili iz nastavnog plana, programa ili nastavnih materijala, čime se ograničava pristup ne samo određenoj skupini koju ta knjiga „ugrožava”, već i drugima koji su je prije toga imali dostupnu. Ukoliko pokušaj ne ostane samo na inicijativi, već dođe i do fizičkog uklanjanja takve knjige, onda ona postaje nedostupna. Srećom, zbog predanosti knjižničara, učitelja, roditelja, učenika, ali i drugih osviještenih građana, većina knjiga čiji se sadržaj dovodi u pitanje, ostaje i dalje dostupna u knjižnicama i nastavnom programu.

Američko knjižničarsko društvo (The American Library Association) uvelike doprinosi promicanju slobode mišljenja i stavova, čak i onda kada nisu popularna u određenoj zajednici. Ovo je udruženje osnovano 1867. godine, a od 1990-ih godina prikuplja podatke o knjigama čiji je sadržaj iz različitih „političkih, vjerskih, rasističkih, seksualno-eksplicitnih scena” dovođen u pitanje te ih rangira po godinama i razlozima propitkivanja. Na njihovoj je internetskoj stranici dostupan popis od 10 „najpropitivanijih” knjiga po godini od 2000. godine. Također, dostupan je i popis najčešće osporavanih klasika i autora 20. stoljeća. Naveden je i prikaz zabilježenih slučajeva osporavanih knjiga po američkim državama i u kojima je bilo najviše „nepoćudnih knjiga”. Ono što je zabrinjavajuće jest da je nedavno izašao prikaz knjiga koje su osporavane u SAD-u 2022. godine. Uz navedenih 13 najosporavanijih, primjećuje se i da je broj zahtjeva za zabranom knjiga u odnosu na prethodnu godinu porastao za 38%.

Ova organizacija svoje analize i objave temelji na podacima koje joj šalje američki Ured za intelektualnu slobodu koji djeluje pri njoj. Cilj joj je informirati javnost o tom gorućem problemu, ali i organizirati različite edukacije poput Tjedna zabranjenih knjiga. Događaj okuplja brojne knjižničare, učitelje, novinare, književnike, izdavače, roditelje itd. čiji je cilj upozoriti na to koje se knjige propituju i zašto.

Svrha ovog diplomskog rada dati je pregled osporavanih knjiga u proteklih dvadeset godina u SAD-u, analizirati razloge zbog kojih ih se želi ukloniti iz knjižnica, skupine koje ih žele zabraniti, izdvojiti one koje se godinama pojavljuju na „crnoj listi” te dati uvid u potencijalne sporne dijelove knjiga do kojih je autorica uspjela doći. Također, dati osvrt i na sudaranje američke demokracije s rastućom netrpeljivošću drugog i drugačijeg, bilo da drugačije izgleda, misli, čita ili govori. Jesu li zabrane knjiga u 21. stoljeću nešto na što bismo trebali samo kimati glavom? Zašto je taj fenomen toliko prisutan u demokratskoj državi kao što je SAD te zašto je u porastu? Tko želi ukloniti knjige iz knjižnica i zašto? Na ta je pitanja ovaj rad pokušao dati odgovor.

SUMMARY

The First Amendment of the U.S. Constitution prohibits Congress from passing laws that establish a state religion or restrict the free exercise of religion. It protects freedom of speech, freedom of the press, the right to assemble, and the right to petition the government for redress of grievances. This is a cornerstone of American democratic society and is part of the Bill of Rights added to the Constitution shortly after its adoption in the late 18th century.

However, in recent years, there has been a noticeable increase in book challenges in the United States. These challenges involve attempts to remove or restrict access to certain books, often initiated by individuals or groups who object to the content. Most commonly, these challenges aim to remove books from libraries or from educational curricula and materials, thereby limiting access not only for the specific group the book is deemed to "threaten" but also for others who had access to it before. If the attempt goes beyond mere objections and leads to the physical removal of a book, it becomes inaccessible. Fortunately, due to the dedication of librarians, teachers, parents, students, and other informed citizens, most challenged books continue to be available in libraries and educational programs.

The American Library Association plays a significant role in promoting freedom of thought and expression, even when those ideas are unpopular in certain communities. Established in 1867, the association has been collecting data on books challenged for various reasons, including "political, religious, racial, sexual, and explicit content," since the 1990s. They rank these challenges by year and reasons for questioning. Their website provides a list of the "Top Ten Most Challenged Books" for each year since 2000. Additionally, they maintain a list of frequently challenged classics and 20th-century authors. They also provide a breakdown of documented book challenges by U.S. states and areas where "banned books" incidents were most prevalent. Troublingly, recent data reveals a rise in book challenges in the United States in 2022, with a 38% increase compared to the previous year.

The organization bases its analyses and publications on data sent to them by the American Office for Intellectual Freedom, which operates within the association. Their goal is to inform the public about this pressing issue and to organize various educational initiatives like Banned Books Week. This event brings together numerous librarians, teachers, journalists, writers, publishers, parents, and others with the aim of highlighting which books are being challenged and why.

The purpose of this thesis is to provide an overview of challenged books in the United States over the past two decades, analyze the reasons for attempting to remove them from libraries, identify the groups seeking to ban them, spotlight books that have consistently appeared on the "blacklist," and offer insights into potential contentious parts of these books that the author has been able to access. Additionally, it aims to address the clash between American democracy and the growing intolerance of the "other" – those who look, think, read, or speak differently. Are book bans in the 21st century something we should merely accept? Why is this phenomenon so prevalent in a democratic nation like the U.S., and why is it on the rise? Who wants to remove books from libraries, and why? This thesis attempts to answer these questions.

POPIS LITERATURE

- Harari, Y. N. *21 lekcija za 21. stoljeće*. Zagreb : Fokus komunikacije d. o. o, 2018.
- Hebrang Grgić, I. „Cenzura – neizostavni čimbenik razvoja ljudske misli i društva“, U ur. Tuđman, M. *Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem*, Zagreb : Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008.; 135-166.
- Knox, J. M. E. *Book Banning in 21st-Century America*, Rowman & Littlefield Publishers, Beta Phi Mu Scholars Series, 2015.
- Stipčević, A. *Cenzura u knjižnicama*. Zagreb : Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 1992.
- Stipčević, A. *Kako izbjeći cenzora*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1994.
- Stipčević, A. „Popis zabranjenih knjiga iz 1942. godine : (Prilog povijesti čišćenja knjižnica od nepodobnih knjiga u Hrvatskoj)“. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*. 43, 3(2000), str. 91-97.
- Stipčević, A. *Povijest knjige*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 2006.
- Stipčević, A. *O savršenom cenzoru iliti Priručnik protiv štetnih knjiga i njihovih autora*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1994.
- Stipčević, A. *Sudbina knjige*, Zagreb : Naklada Benja, 2000.
- Turčinec, Z. „Cenzura u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*. 43, 3(2000), str. 79-90.

Osporavane knjige – citirane u radu:

- Alexie, S. *Apsolutno istinit dnevnik Indijanca na određeno vrijeme*. Zagreb : Algoritam, 2014.
- Stephen Chbosky, *Charlijev svijet*. Zagreb : Algoritam, 2014.

Internetski izvori:

- How an urban myth about litter boxes in schools became a GOP talking point. // NBC news. Dostupno na: <https://www.nbcnews.com/tech/misinformation/urban-myth-litter-boxes-schools-became-gop-talking-point-rcna51439> (31. 8. 2023.)
- Američko knjižničarsko društvo. // The American Library Association. Dostupno na: <https://www.ala.org/advocacy/bbooks/banned-books-qa> (31. 8. 2023.)

Cenzura. // Hrvatska enciklopedija.

Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11246> (31. 8. 2023.)

Banned Book FAQ. // The American Library Association.

Dostupno na: <https://www.ala.org/advocacy/bbooks/banned-books-qa> (31. 8. 2023.)

Parental Rights.

Dostupno na: <https://parentalrights.org/> (5. 9. 2023.)

The Solution: The Parental Rights Amendment. // Parental Rights.

Dostupno na: <https://parentalrights.org/> (5. 9. 2023.)

Here's What We're Up Against. // Parental Rights.

Dostupno na: <https://parentalrights.org/heres-what-were-up-against/> (5. 9. 2023.)

Teachers Unions Are Wrong: Parental Rights Are NOT 'Anti-Education'. // Parental Rights. Dostupno na: <https://parentalrights.org/parental-rights-are-not-anti-education/> (5. 9. 2023.)

NC Mom Reads GRAPHIC CONTENT From the 7th Grade Book. // Moms for liberty.

Dostupno na: <https://www.instagram.com/p/CjqAq2QjZDn/> (6. 9. 2023.)

NC Mom BLASTS School Bord for Ignoring Parents and Harming students! // Moms

for liberty. Dostupno na: <https://www.instagram.com/p/CjJMv6DDaGh/> (6. 9. 2023.)

MARYLAND: Carroll County Chapter Chair. // Moms for liberty.

Dostupno na: <https://www.instagram.com/p/Cdl3oyEj5Xa/> (6. 9. 2023.)

NC Mom Reads Explict Book Found in Library!! // Moms for liberty.

Dostupno na: <https://www.instagram.com/p/CtsO0Roupah/> (6. 9. 2023.)

Stay Woke. // Merriam-Webster Dictionary.

Dostupno na: <https://www.merriam-webster.com/wordplay/woke-meaning-origin>
(30. 6. 2023.)

Parents DON'T WANT Woke Education (objavljeno 10. 4. 2023.). // Moms for liberty.

Dostupno na: <https://www.instagram.com/p/Cq3AbW-OcHg/> (6. 9. 2023.)

PABBIS Organization Overview. // Parents Against Bad Books in Schools.

Dostupno na: <http://www.pabbis.com/org.html> (25. 6. 2023.)

Virginia Constitution and State Law. // Parents Against Bad Books in Schools.

Dostupno na: <http://www.pabbis.com/virginia.html> (25. 6. 2023.)

What is PABBIS List of Lists? // Parents Against Bad Books in Schools.

Dostupno na: <http://www.pabbis.com/listoflistsintro.html> (25. 6. 2023.)

A List of Lists of books that have been challenged or are controversial. // Parents
Against Bad Books in Schools.

Dostupno na: <http://www.pabbis.com/listoflistsbytitlerev1.htm> (25. 6. 2023.)

First Amendment and Censorship. // American Library Association.

Dostupno na: <https://www.ala.org/advocacy/intfreedom/censorship> (13. 6. 2023.)

The Constitution. // The White House. Dostupno na:

<https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/our-government/the-constitution/>
(13. 6. 2023.)

The First Amendment in Schools. // National Coalition Against Censorship.

Dostupno na: <https://ncac.org/resource/first-amendment-in-schools> (13. 6. 2023.)

Library Bill of Rights. // American Library Association.

Dostupno na: <https://www.ala.org/advocacy/intfreedom/librarybill> (13. 6. 2023.)

What is FOIA? // FOIA. Dostupno na: <https://www.foia.gov/> (15. 6. 2023.)

Children's Internet Protection Act. // Federal Communications Commission.

Dostupno na: <https://www.fcc.gov/consumers/guides/childrens-internet-protection-act>
(15. 6. 2023.)

The Digital Millennium Copyright Act. // U. S. Copyright Office.

Dostupno na: <https://www.copyright.gov/dmca/> (15. 6. 2023.)

Top 10 Most Challenged Books List. // American Library Association.

Dostupno na:

<https://www.ala.org/advocacy/bbooks/frequentlychallengedbooks/top10/archive>
(5. 9. 2023.)

Banned Books Week. // American Library Association.

Dostupno na: <https://www.ala.org/advocacy/bbooks/banned> (5. 9. 2023.)

ALA reports record number of demands to censor library books and materials in 2022.

// American Library Association. Dostupno na:

<https://www.ala.org/advocacy/bbooks/book-ban-data> (5. 9. 2023.)

Challenges to the Freedom to Read, 2013-2022. // American Library Association.

Dostupno na: <https://public.flourish.studio/story/1882667/> (5. 9. 2023.)

Banned Books 2003 – Looking for Alaska. // Marshall Libraries.

Dostupno na: <https://www.marshall.edu/library/bannedbooks/looking-for-alaska/>
(9. 9. 2023.)

Banned Books 2003 – The Hate U Give. // Marshall Libraries.

Dostupno na: <https://www.marshall.edu/library/bannedbooks/the-hate-u-give/>
(9. 9. 2023.)

Banned Books 2003 – The Perks of Being a Wallflower. // Marshall Libraries.

Dostupno na: <https://www.marshall.edu/library/bannedbooks/the-perks-of-being-a-wallflower/> (9. 9. 2023.)

Banned Books 2003 – The Absolutely True Diary of a Part-Time Indian. // Marshall Libraries. Dostupno na:

<https://www.marshall.edu/library/bannedbooks/the-absolutely-true-diary-of-a-part-time-indian/> (9. 9. 2023.)

McCabe C. Michigan Elementary School Bans *Captain Underpants* over Gay Character. // Comic Book Legal Defense Fund. 2015.

Dostupno na: <https://cbldef.org/2015/10/michigan-elementary-school-bans-captain-underpants-over-gay-character/> (9. 9. 2023.)